

Soolõime teemaleht

Sooline võrdõiguslikkus ja jätkusuutlik areng

Võrdõigusvoliniku kantselei
Tallinn 2014

Teemalehe eesmärk on avada soolise võrdõiguslikkuse ja jätkusuutliku arengu seosed, anda ülevaade arengut mõõtvatest indeksitest ja indikaatoritest, teemakohastest publikatsioonidest ning naiste ja meeste võimaluste võrdsustamisele suunatud poliitikatest säästva arengu tagamisel.

Teine eesmärk on toetada soolise võrdõiguslikkuse seaduses kehtestatud normide täitmist, mis nõuavad kõigi poliitiliste otsuste ja meetmete puhul lähtumist nii looduskeskkonna säästmise / aruka kasutamise kui ka soolise võrdõiguslikkuse eesmärkidest.

Teemalehes tuuakse näiteid uuringutest, milles on analüüsitud naiste ja meeste soorollidest tulenevaid erinevusi väärtustes, hoiakutes ja käitumises seoses looduskeskkonna, tarbimisharjumuste, keskkonnateadlikkusega.

Teemaleht on osa projektist „Soolõime ja õiguskaitsega sugude võrdsuseni“, mida rahastatakse Norra toetustest 2009–2014.

Sisukord

ABC: säästev areng ja arengu jätkusuutlikkus	3
1. Sooline võrdsus – säästva inimarengu eeldus ja eesmärk	6
2. ÜRO ja Euroopa Liidu jätkusuutliku arengu põhisuundumused	8
2.1. ÜRO säästva arengu eesmärgid ja sooline võrdsus	8
2.2. Euroopa Liidu säästva arengu eesmärgid ja sooline võrdsus	10
2.3. Eesti säästva arengu strateegia	12
3. Jätkusuutliku arengu eesmärkide mõõtmiseks kasutatavad indeksid ja indikaatorid	13
3.1. Ühiskonna arengut ja soolist võrdõiguslikkust mõõtvad indeksid	13
3.2. Säästva arengu indikaatorid	15
3.2.1. Soo kaupa esitatavad indikaatorid säästva arengu seireks	16
3.2.2. Indikaatorid Pekingi tegevuskava eesmärkide täitmise seireks keskkonna valdkonnas	18
4. Infoallikad: andmebaasid ja uuringud	18
5. Sooaspekt säästva arengu uuringutes	19
5.1. Kliimamuutused ja sugu	21
5.2. Tarbimisharjumused	23
5.3. Keskkonnateadlikkus	24
5.4. Eeldatav eluiga ja soorollid	25
6. Mida teha riigi tasandil?	26
7. Parimaid kogemusi	27
8. Kasulikke linke	28

ABC: säästev areng ja arengu jätkusuutlikkus

Üldiselt peetakse arenguks ühiskonnaliikmete heaolu kasvu mingi aja jooksul. **Säästvaks arenguks** nimetatakse sellist sihipäraselt suunatud arengut, mis tagab inimeste elukvaliteedi paranemise kooskõlas looduskeskkonna taluvusvõimega ja liigirikkuse säilitamisega ning seab eesmärgiks täisväärtusliku ühiskonnaelu jätkumise nii praegustele kui ka järeltulevatele põlvedele.

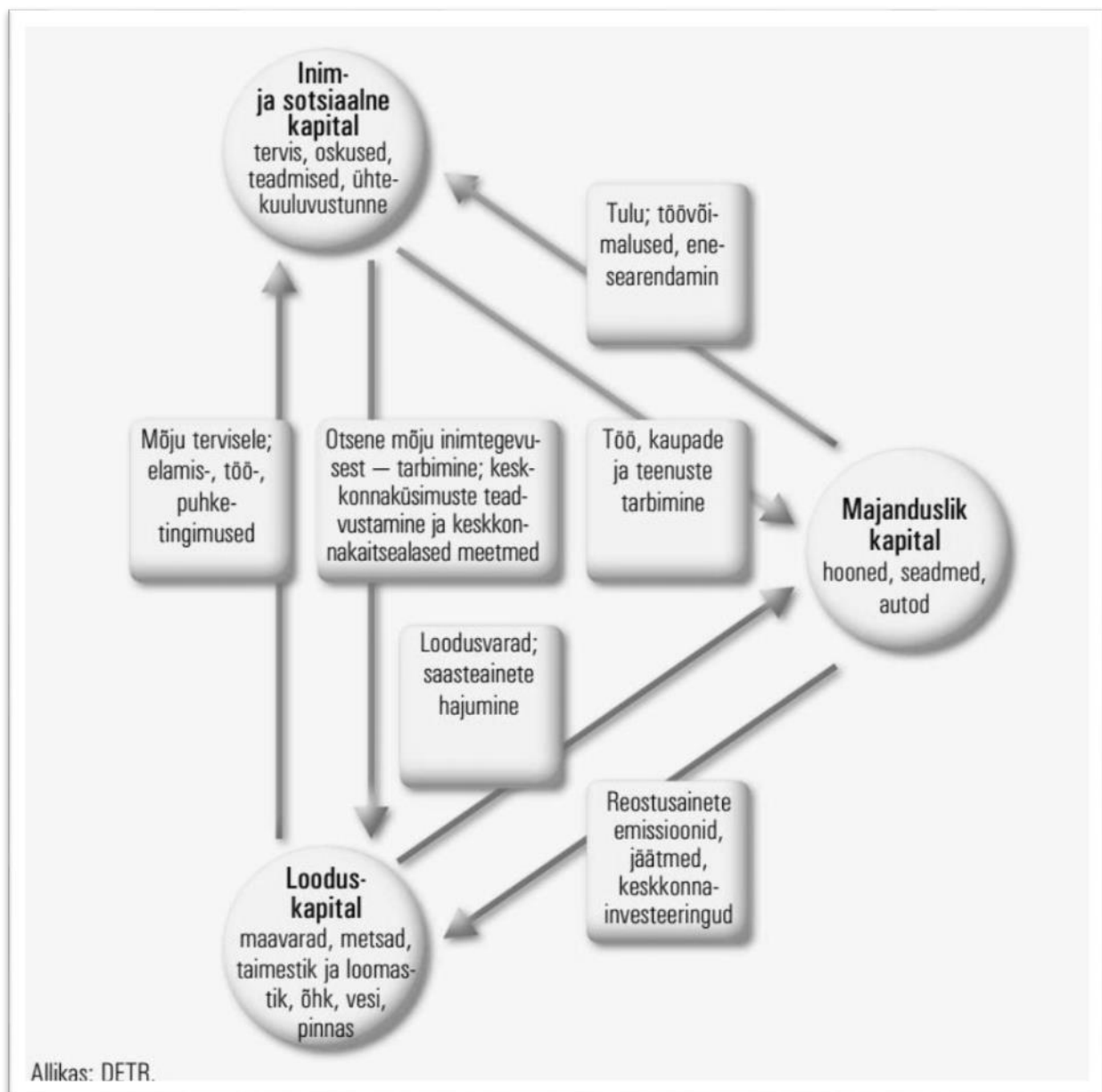
Säästva arengu mõiste¹ võeti kasutusele pärast 1987. a ÜRO keskkonna- ja arengukomisjoni esitatud aruannet „Meie ühine tulevik” (Our Common Future), milles populariseeriti säästvat arengut globaalses koostöös. Selles ÜRO-le esitatud nn Brundtlandi raportis defineeritakse jätkusuutlikkust kui „arenguteed, mis rahuldab praeguse põlvkonna vajadused ja püüdlused, seadmata ohtu tulevaste põlvkondade samasuguseid huve“ ning tuuakse välja ühiskonna **jätkusuutliku arengu alusena** kolm komponenti:

- keskkonnakaitse,
- majanduslik areng,
- sotsiaalne võrdsus.

Säästva arengu kontseptsioon lähtub põhimõttest, et ühiskond saab jätkusuutlikult ja pidevalt areneda, kui omavahel on tasakaalus majanduslik, loodus- ja sotsiaalne keskkond.

Säästva arengu kontseptsiooni kohaselt püütakse tagada järjepidevus ja kestlikkus majandustegevuses, anda inimestele võimalus teenida elatist, olla võimalikult pikka aega hea tervise juures, tunda sotsiaalset turvalisust, ühtlasi aga säilitada looduskeskkonna mitmekesisus ning vähendada tootmise ja tarbimise mõjusid keskkonnale. Need poliitikad aitavad kontrollida ja lahendada teravaid sotsiaalseid probleeme tööhõive, ebavõrdsuse, vaesuse, migratsiooni, ja kliimamuutustega.

¹ Paralleelselt säästva arengu mõistega kasutatakse ka jätkusuutliku arengu mõistet.

2

Praxis. Eesti arengu alternatiivne hindamine. Uringuaruanne.

Säästva arengu kontekstis räägitaksegi ühiskonna erinevate ressursside – looduskeskkonna, inimressursside – sotsiaalse ja kultuurilise kapitali ja majandusliku kapitali kestvusest ja säästvast suhtumisest nendesse. Nende kolme sageli vastuoluliste suundumustega valdkondade keskmes on inimene, kellest ühelt poolt sõltub kõigi valdkondade areng ja kes teiselt poolt on ise kõigi kolme mõjuväljas.

Kõigis kolmes valdkonnas ja nendevahelistes seostes on kesksel kohal võimuküsimus – inimkonna võim looduskeskkonna üle, suur korporatsioonide võim määrata globaalseid majandustrende; võim on keskseks ressursiks igas ühiskonnas ja inimsuhtes. Võim on jaotunud alati ebavõrdselt, aga selle teostamist reguleeritakse nüüdisajal normide, seaduste ja kokkulepetega, olgu siis looduskeskkonna säilitamise, majandustegevuse tõhususe või inimõiguste kaitsmise nimel.

² Eesti arengu alternatiivne hindamine. Uringuaruanne, <http://www.praxis.ee/tood/eesti-arengu-alternatiivne-hindamine-jatkusuutlikkuse-naitajad/>.

Mõistepaariga „säästev inimareng“ tähistatakse sellist arengukäsitlust, mille keskmes on inimene oma vajaduste ja taotlustega ning mis toetab sellist majanduskasvu, millega ei kaasne sotsiaalseid probleeme ja negatiivseid keskkonnamõjusid. **Säästvas inimarengus keskendutakse kolmele põhimõttele: paremale üldsuse kaasamisele, vaesuse leevendamisele ja soolise võrdsuse saavutamisele.**³ Viimane annab selgelt mõista, et naiste ja meeste ebavõrdsus on seotud inimressursside ebaotstarbeka kasutamisega.

Sellest, millised on võimusuhted ühiskonnas, vaimne keskkond, jagatud tõekspidamised ja valitsevad ideed, sõltub ka suhtumine ümbritseva reaalsuse muudesse aspektidesse – looduskeskkonna säilitamise või ümberkujundamise, inimeste põhiõiguste austamise või nende eiramise. Ühiskonnas väljakujunenud soosuhed mõjutavad rahvastikuprotsesse ja tervisekäitumist, majandusarengut ja regionaalpoliitikat – seega elukvaliteeti ja inimarengut tervikuna.

Säästev areng on omamoodi sotsiaalne ideaal. Selle teostumine eeldab avalikkuse osalemist, sidusat juhtimiskorraldust, täiustuvat seadusandlust, säästvate arengule suunatud majandushoobade rakendamist ning keskkonnateadliku tarbimiskultuuri kujundamist. Seejuures lähtutakse nii ratsionaalse arengu (ehk mõistliku kasutamise) põhimõttest kui ka vajadusest kontrollida ressursside õiglast jaotust eri sotsiaalsete rühmade vahel.

Sooline võrdõiguslikkus kui inimõiguste, avaliku hüve ja demokraatia küsimus on samuti kaugem arengueesmärk. Demokraatia ja majanduse arengu eelduseks on, et indiviididel on võrdsed võimalused end ühiskonnas teostada sõltumata soost. Nii on ka soolise võrdõiguslikkuse edendamise kaugem eesmärk selline ühiskond, kus naised ja mehed on vabad arendama oma võimeid ja tegema valikuid stereotüüpsetest soorollidest ja eelarvamustest seatud piiranguteta ning kus naiste ja meeste käitumise, püüdluste ja vajaduste erinevusi arvestatakse ja väärtustatakse võrdselt.

Soolise tasakaalu all peetakse enamasti silmas nais- ja meesosalejate arvulist tasakaalu, aga ka seda, et naiste ja meeste õigused, kohustused, võimalused ja vastutused on võrdsed. Seega ei käsitleta soo kategooriat ainult bioloogiliste erinevuste tähistamiseks ning sotsiaaldemograafilise tunnuseks, mille alusel isikuid kahte enam-vähem võrdsesse rühma liigitatakse, vaid arvestatakse, et soo kategooria tähistab ka sotsiaalseid erinevusi e ebavõrdsust naiste ja meeste rollides, staatuses, võimalustes, kohustustes, õigustes jms. Meestele ja naistele omased rollid, kohustused ja õigused pole bioloogiliselt tingitud, vaid on ühiskonnast õpitud käitumismallid. Sugu/soolisus pole ainult indiviidi tunnus, vaid kogum reegleid, ettekirjutusi, ideid naistele ja meestele sobiva ja neilt oodatava käitumise kohta.

On ilmselge, et **kui ühiskonnas on suured lõhed kahe kõige suurema sotsiaalse rühma – naiste ja meeste – sissetulekutes, väärtushoiakutes, tervises, hariduses, kohustustes ja vastutustes, juurdepääsul otsustustasandile, mõjutab see tasakaalustatud arengut negatiivselt.**

Soolised erinevused ja ebavõrdsus ilmnevad nii naiste kui ka meeste individuaalses ja sotsiaalses kapitalis, majanduslikus tegevuses ja aktiivsuses, aga ka tarbimisharjumustes ja suhtumises looduskeskkonda. Näiliselt neutraalne sotsiaal-, majandus- ja keskkonnapoliitika mõjutab nais- ja

³ Säästva arengu sõnaseletusi, http://www.seit.ee/sass/?ID=1&L_ID=343.

meessoost elanikke, noori ja vanu, terveid ja erivajadusega, isesuguse sotsiaalmajandusliku taustaga inimesi erinevalt.

Sooaspektide arvestamine on hädavajalik ühiskonna jätkusuutlikkuse ning naiste ja meeste eri vajaduste, huvide, teadmiste ning panuse kaasamise seisukohalt.⁴

Sooline võrdsus säästva arengu kontekstis tähendab naistele ja meestele võrdsete võimaluste loomise/tagamise ja sooliste stereotüüpide vähendamise ideoloogiat ja praktikat kõigis eluvaldkondades – hariduses, tööturul, tervishoies ja rahvatervises, töökohtadel, otsustusprotsessides.

1. Sooline võrdsus – säästva inimarengu eeldus ja eesmärk

Keskonnaprobleemide ja soolise ebavõrdsuse küsimuste globaalset iseloomu on laialdasemalt teadvustatud ÜRO maailmakonverentsidel.

ÜRO keskkonna- ja arengukonverentsil 1992. a Rio de Janeiros võeti vastu **Agenda 21**, kus on kirjas tegevusplaan, kuidas ülemaailmsed valitsusasutused, nõukogud ja olulised ühiskondlikud rühmad peaksid 21. sajandil tagama arengut keskkonda kahjustamata. Muu hulgas viidatakse varasematele naiste staatuse ja osaluse parandamiseks vastu võetud ülemaailmsetele tegevuskavadele ja lepingutele⁵ ning **sõnastatakse põhieesmärgina** „vähendada või eemaldada juriidilised, administratiivsed, kultuurilised, käitumuslikud, sotsiaalsed ja majanduslikud barjäärid, mis takistavad naiste osalemist kõigis otsustusprotsessides ja võrdväärse osalemises kõigis eluvaldkondades“. Viidatakse vajadusele hinnata poliitikate ja meetmete soolist mõju ja analüüsida struktuurseid seoseid soosuhete (soosüsteemi), keskkonna ja arengu vahel.⁶

2002. a maailma keskkonnatippkohtumisel Johannesburgis vastu võetud tegevuskava 153 paragrahvist 30-s viidatakse vajadusele arvestada tegevuste ellu rakendamisel sooaspekte. Rio + 5 jätkukonverentsil kohustusid Euroopa Liit ja selle liikmesriigid võtta vastu säästva arengu strateegiad.

1992. a vastu võetud **bioloogilise mitmekesisuse konventsioonis**⁷ tunnustatakse naiste eluliselt tähtsat rolli bioloogilise mitmekesisuse kaitses ja säästvas kasutamises ning vajadust kindlustada naiste täielik osavõtt bioloogilise mitmekesisuse kaitse poliitika väljatöötamisest ja selle elluviimisest kõikidel tasanditel.

1995. a Pekingis toimunud ÜRO IV naiste maailmakonverentsil vastu võetud tegevuskavas e nn **Pekingi tegevusplatvormis**⁸ viidatakse otseselt keskkonna jätkusuutlikkuse strateegilistele

⁴ Säästva arengu sõnaseletusi,

http://www.seit.ee/sass/?word=sooline&ID=1&showing=2&search_word=Otsi&keel=ee&type=hagus.

⁵ ÜRO ülemaailmsel naiste konverentsil Nairobis vastu võetud tegevuskava, ÜRO konventsioonile naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta, ÜRO peaassamblee resolutsioonid, ILO konventsioonid jne.

⁶ Agenda 21. The UN Programme of Action from Rio. Earth Summit. Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992.

⁷ Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon RT II 1994, 13, 41, <https://www.riigiteataja.ee/akt/12918700>.

⁸ Pekingi tegevuskava on rahvusvaheline kokkulepe naiste õiguste tagamiseks ja aktiivseks osalemiseks avalikus ja eraelus. Pekingi platvorm keskendub 12 kriitilisele valdkonnale, millele tähelepanu pööramine on naiste õiguste ja soolise võrdõiguslikkuse saavutamiseks vajalik: vaesus, haridus, tervishoid, majandus, poliitiline võim ja otsustusõigus, inimõigused, meedia, relvastatud konfliktid, institutsioonid, keskkond, naistevastane vägivald ja tütarlapsed.

eesmärkidele ja vajadusele kaasata kõikide tasandite otsustusprotsessidesse senisest suuremal määral naisi ning integreerida soospekt säästva arengu poliitikatesse ja programmidesse. Seal tuuakse välja, et tähelepanu tuleb pöörata järgmistele aspektidele:

- naised ja mehed ei vastuta keskkonnaprobleemide tekitamise eest ühepalju (naiste ja meeste ökoloogiline jalajälg on erinev);
- keskkonnapoliitika meetmed mõjutavad naisi ja mehi erinevalt;
- naiste kogemused, oskused, huvid ja eesmärgid erinevad meeste omadest ning seetõttu peaks naistel oma kogemuste, seisukohtade ja oskustega olema rohkem sõnaõigust ja olulisem roll keskkonda puudutavates otsustus- ja korraldusprotsessides.

Lisaks seati tegevusplatvormis eesmärkideks

- arendada välja mehhanismid riiklikul, regionaalsel ja rahvusvahelisel tasandil; nende abil saaks hinnata arengu- ja keskkonnapoliitika mõju naistele;
- tagada uurimused hindamaks, mis ja kui suures ulatuses teeb naised eriti vastuvõtlikuks keskkonnaseisundi halvenemise ning keskkonnaohtude suhtes.

ÜRO, Maailmapanga ja muude rahvusvaheliste organisatsioonide eelkõige arengumaade majandusarengut suunavate programmide ja tegevuste rakendamisel selgus, et programmid, mis arvestavad naiste ja meeste erinevate rollide ja vajadustega, on efektiivsemad ja tõhusamad. Üha enam veenduti, et naiste staatus, positsioon ja õiguste realiseerumine on tähtis ühiskonna heaolu näitaja.⁹

Samuti teadvustati, et naised ja mehed osalevad erineval määral nii *loodusvarade kasutamises* kui ka *looduse alalhoius*, mis tuleneb niihästi nende sotsiaalselt määratletud rollidest kui ka võimalusest mõjutada majandust, sotsiaalset ja looduskeskkonda puudutavaid otsuseid.

Säästva arengu kontekstis teadvustatakse üha enam ka naiste ja meeste tarbimisharjumuste mõju keskkonnale ning vajadust muuta neid säästvamaks.

Naiste ja meeste tarbimisharjumustel ja eluviisil on oluline mõju kliimamuutusele. Samuti mõjutab kliimamuutus naisi ja mehi erinevalt, nende bioloogilise soo ja funktsioonide, aga veelgi enam sotsiaalsete erinevuste tõttu.

Üha olulisemaks probleemiks kerkib naiste ja meeste erineval määral osalemine kliimapoliitika uuringutes, otsuste vastuvõtmisel ja täideviimisel. Kliimamuutuste poliitikad ja meetmed läbivad nii keskkonnakaitse, transpordi ja energia kui ka tootmise ja põllumajanduse valdkonda, kus tavapäraselt on otsustustasandil meeste ülekaal. Nii jäävad otsustamisel kasutamata naiste erinevast elukogemusest tulenevad teadmised.

Sooline võrdõiguslikkus on jätkusuutliku majanduskasvu, tööhõive, konkurentsivõime ja sotsiaalse ühtekuuluvuse eeltingimus. Soolise võrdõiguslikkuse meetmetesse investeerimine toob naiste

Beijing Declaration and Platform for Action, <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/>.

⁹ World Bank. (2001) Engendering development through gender equality in rights, resources, and voice, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2001/03/01/000094946_01020805393496/Rendered/PDF/multi_page.pdf.

tööhõivemäärade kõrgemad näitajad, naiste suurema panuse SKP-sse, rohkem maksutulu ja jätkusuutliku sündimusmäära.

Sugu on ühiskonna baaskategooria ja mõjutab suurel määral kõiki muid ebavõrdsusi: majanduslikke, sotsiaalseid, kultuurilisi. Sooline võrdsus on olemuslik eeltingimus kaasavale ühiskonnakorraldusele ja säästvale majandusarengule. Jätkusuutlike poliitikate ja meetmete väljatöötamise üheks põhieelduseks ongi selliste teadmiste ja andmete olemasolu, mis võimaldavad võtta arvesse erinevusi naiste ja meeste kohustustes, vastutustes, võimalustes, sh ressurssides ja rollides. Selliseid teadmisi loovad erinevad valdkondlikud uuringud, nt naiste ja meeste tarbimisharjumustest, suhtumisest looduskeskkonna teadmistesse või kehtivatesse normidesse, elulaadist, majanduslikust olukorrast, tervisekäitumisest, mobiilsusest, ajakasutusest. Sageli piisab ka ainult statistiliste andmete analüüsist juhul, kui kõiki isikuandmeid saab sugude kaupa võrrelda.

2. ÜRO ja Euroopa Liidu jätkusuutliku arengu põhisuundumused

2.1. ÜRO säästva arengu eesmärgid ja sooline võrdsus

2000. a lepiti ÜRO tippkohtumisel kokku järgneva aastatuhande eesmärkides (Millennium Development Goals – aastatuhande arengueesmärgid).¹⁰ Sellekohases deklaratsioonis võeti kokku varasemate ülemaailmsete tippkohtumiste ja konverentside seisukohad:

- 1) vähendada maailmas nälga ja vaesust,
- 2) tagada kõigile inimestele algharidus,
- 3) edendada soolist võrdõiguslikkust,**
- 4) vähendada laste suremust,
- 5) parandada emade tervist,
- 6) võidelda HIV/AIDSi ja teiste haigustega,
- 7) tagada keskkonna jätkusuutlikkus,**
- 8) osaleda ülemaailmses arengupartnerluses.

2002. a säästva arengu tippkohtumisel Johannesburgis kinnitati rakenduskava, milles on rõhutatud naiste võrdsete võimaluste puudumist ja püstitatud valitsustele eesmärgid:

- kaotada muu hulgas kultuurilised ja käitumuslikud, sotsiaalsed ja majanduslikud barjäärid naiste osalemisele otsustustasandil, planeerimises, teadlaskonnas, teaduse ja tehnoloogia valdkondades;
- tagada reproduktiivtervis, lapsehoiuteenus, motiveerida mehi osalema võrdselt kodutöodes;
- võtta kasutusele kõik vajalikud meetmed, et kaotada naiste vastu suunatud vägivald ja negatiivsed kuvandid, soostereotüübid, hoiakud ja eelarvamused naiste suhtes, tõsta naiste kui tarbijate teadlikkust säästva arengu põhimõtetest.

¹⁰ Eesti inimarengu aruanne 2006. Peatoimetaja Mati Heidmets. Tallinn: Ühiskondliku Leppe Sihtasutus, 2006. Eesti inimarengu aruanne 2007. Peatoimetaja Mati Heidmets. Tallinn: Ühiskondliku Leppe Sihtasutus, 2007.

Ülemaailmsetes aruannetes käsitletakse muutusi naiste ja meeste hariduses, tööhõives, oodatavas elueas, poliitilises aktiivsuses, iibes. Arengutrendide jätkumisel ennustatakse 2050. aastaks avatuma valitsemise, jätkuva globaliseerumise, muutuvate väärtuste kõrval ka naiste rolli üha olulisemat suurenemist. Lisaks üldisele keskaridusele, mis on eesmärk 2030. aastaks, ennustatakse näiteks, et 2050. aastaks on kõrgharidusega inimeste seas ülekaalus naised.¹¹

ÜRO kliimamuutuste raamkonventsiooni ellurakendamisel püstitati 2012. a eesmärk **saavutada naiste ja meeste tasakaalustatud osalemine**¹² kõigis konventsiooni ja Kyoto protokolliga kaasatud organites, esindus- ja otsustuskogudes. Eesmärgi saavutamist analüüsitakse regulaarselt.¹³

ÜRO naiste õigusi edendava agentuuri (UN Women) 2014. a avaldatud ülemaailmses uuringus, mis on ühtlasi Rio + 20 säästva arengu konverentsi eeldokument, on analüüsitud soolise võrdsuse ja säästva arengu saavutamise sünergiat ja seniseid õppetunde, seost rohemajanduse, soolise võrdsuse ja hoolitsuskohustustega, toiduohutuse nüüdisaegseid trende ja rahvastiku dünaamikat. Ühtlasi tuuakse välja seni rakendatud ja soovitatavaid meetmeid sooteadliku säästva arengu edendamisel.¹⁴ Üks läbivaid põhimõtteid on arendada rahvusvahelisi standardeid ja metoodikat, et koguda andmeid tasustamata ja hoolitsemisega seotud tööde kohta, naiste osalemisest kõigil otsustustasanditel ja valdkondades ning nende omanduses olevate ja nende kontrollitavate ressursside kohta.

ÜRO arenguprogramm peab samuti oluliseks sootundlike indikaatorite väljatöötamist ja sooliste mõjude hindamist, et toetada naiste suuremat osalust säästva arenguga seotud valitsemisstruktuurides.¹⁵

Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD) rõhutab naiste rolli ja panust jätkusuutliku arengu kolme sambasse – majanduslik, sotsiaalne ja keskkonna areng – ning et sooaspekti arvestamine statistikas, uuringutes ja seadustes tagab valitsuste poliitikate jätkusuutlikkuse ja toetab paremat majandust maailmas.¹⁶

Säästev areng, soolise diskrimineerimise kaotamine ja sooline võrdsus on Euroopa Liidu pikaajalised üldeesmärgid, mis on sätestatud aluslepingutes.¹⁷

¹¹ United Nations Department of Economic and Social Affairs. Division for Sustainable Development (2014) Prototype Global Sustainable Development Report. Rio+20. United Nations Conference on Sustainable Development, <http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1454Prototype%20Global%20SD%20Report.pdf>.

¹² FCCC/CP/2012/8/ADD.3, decision 23/CP.18.

¹³ Conference of the Parties, Nineteenth session Warsaw, 11–22 November 2013, Item 15 of the provisional agenda Gender and climate change, Options and ways to advance the gender balance goal, <http://unfccc.int/resource/docs/2013/cop19/eng/misc02.pdf>.

Report on gender composition. Conference of the Parties, Nineteenth session Warsaw, 11–22 November 2013, <http://unfccc.int/resource/docs/2013/cop19/eng/04.pdf>.

¹⁴ UN Women „The Centrality of Gender Equality and the empowerment of Women for Sustainable Development, http://www.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2014/unwomen_survey_report_advance_16oct.pdf.

¹⁵ UNDP. Powerful Synergies: Gender Equality, Economic Development and Environmental Sustainability (2012), <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/womens-empowerment/powerful-synergies/>.

¹⁶ OECD. Gender and Sustainable Development (2008). Maximising the Economic, Social and Environmental role of Women, <http://www.oecd.org/social/40881538.pdf>.

¹⁷ Euroopa Liidu lepingu artiklid 2 ja 3, Euroopa Liidu toimimise lepingu artikkel 8.

2.2. Euroopa Liidu säästva arengu eesmärgid ja sooline võrdsus

Euroopa Liidu säästva arengu strateegia kiideti heaks 2001. a Euroopa Liidu Nõukogu Göteborgi tippkohtumisel. Selles on eesmärgid seatud kolme aastakümne perspektiivis, mis lähtuvad põhimõttest, et säästva arengu majanduslik, sotsiaalne ja keskkondlik mõõde peavad liikuma käsikäes ning teineteist täiendama. 2002. a lisas Euroopa Ülemkogu Barcelonas sellele strateegiale globaalse koostöö põhimõtted arenguriikide kaasamiseks globaalsesse majandusse, et toetada nende sotsiaalset arengut ja aidata toime tulla kliimamuutuste ja energiaküsimustega. Ühtlasi seostati aastatuhande arengueesmärkide saavutamine jätkusuutlikkusega. Euroopa Liit nõustus Johannesburgis toimunud ülemaailmse säästva arengu tippkohtumisel vastuvõetud otsustega.¹⁸

Mitmes rahvusvahelisele koostööle ja arenguabile suunatud dokumendis rõhutatakse inimkesksust,¹⁹ naiste kaasatuse²⁰ ja soolise võrdõiguslikkuse saavutamise olulisust.^{21, 22}

EL laienemise ja maailmapoliitika sündmuste valguses kiitis EL Ülemkogu heaks uuendatud „Säästva arengu strateegia aastateks 2005–2010“. Konkreetseteks teemavaldkondadeks selles ja 2006. a kinnitatud dokumendis²³ on kliimamuutused ja puhas energia, säästev transport, tarbimine ja tootmine, loodusressursside säilitamine ja haldamine, rahva tervis, sotsiaalne kaasatus, demograafia ja ränne, ülemaailmne vaesus ning säästva arengu globaalsed väljakutsed.

Looduskeskkonda silmas pidades on eesmärgiks tagada elukeskkond, kus saastatuse tase ei kahjustaks inimeste tervist ega keskkonda, propageerida säästvat tootmist ja tarbimist, et kaotada seos majanduskasvu ja keskkonnaseisundi halvenemise vahel.

Sotsiaalse õigluse ja sidususe saavutamiseks peetakse vajalikuks kõigile võrdsete võimaluste loomist ning kõigi diskrimineerimise vormide kaotamist.

Poliitiliseks juhtpõhimõtteks strateegias on inimeste asetamine EL poliitikate keskmesse, põhiõiguste propageerimine ja võitlemine kõikide diskrimineerimisvormide vastu.

¹⁸ Komisjoni teatis Nõukogule ja Euroopa Parlamendile – Deklaratsiooni eelnõu säästva arengu juhtpõhimõtete kohta / * KOM/2005/0218 lõplik */,

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52005DC0218&from=EN>.

¹⁹ Komisjoni teatis Nõukogule, Euroopa Parlamendile, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele. Inimväärse töö tagamine kõigi jaoks. Ühenduse panus inimväärse töö tagamise suuniste rakendamiseks kogu maailmas {SEK(2006) 643}, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0249&rid=10>.

²⁰ Euroopa Parlamendi 13. märtsi 2008. a resolutsioon soolise võrdõiguslikkuse ja naiste mõjuvõimu suurendamise kohta arengukoostöös.

²¹ Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee arvamus teemal „Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele“ ning Regioonide Komiteele „Inimväärne elu kõigile: vaesuse kaotamine ja maailmale säästva tuleviku tagamine“ (COM(2013) 92 final)(2013/C 271/28),

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012AE2417&rid=70>.

²² Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. Inimväärne elu kõigile: vaesuse kaotamine ja maailmale säästva tuleviku tagamine. Brüssel, 27.2.2013 COM(2013) 92 final,

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013DC0092&rid=12>.

²³ Council of the European Union. Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS) - Renewed Strategy Brussels, 9 June 2006. 10117/06,

<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2010117%202006%20INIT>.

Peale varasemate poliitiliste juhtpõhimõtete rõhutati 2006. a allkirjastatud Euroopa soolise võrdõiguslikkuse pakti²⁴ elluviimise vajadust.

2007. a valmis **Eesti aruanne** Euroopa Liidu säästva arengu strateegia rakendamise kohta,²⁵ mis esitati sisendina Euroopa Komisjoni seirearuandele.

EL tasandil avaldatakse säästva arengu strateegia rakendamise seirearuanded iga kahe aasta järel alates 2007. a. Esimeses Euroopa Liidu säästva arengu raportis²⁶ rõhutati vajadust suurendada naiste, eakate ja noorte töötajate ning siserännanute osalemist tööturul, käsitleti ka rahvatervise, oodatava eluea ja soolise võrdõiguslikkuse edendamise küsimusi. 2009. a eesistujariigi (Rootsi) säästva arengu raport rõhutab sooaspektidega arvestamise olulisust sotsiaalse kaasatuse, demograafia ja migratsiooni küsimustes.²⁷

2014. a sõnastas Euroopa Komisjon, mida tuleb silmas pidada soolise võrdõiguslikkuse edendamisel ja naiste mõjuvõimu suurendamisel: „Selleks et tagada säästev areng, kaotada vaesus ja käsitleda aastatuhande arengueesmärkidega seotud küsimusi, on väga oluline tagada kõikides riikides sooline võrdõiguslikkus, suurendada naiste mõjuvõimu ning seista hea selle eest, et naised ja tüdrukud kasutaksid täielikult oma õigusi.“²⁸

Peamised eesmärgid:

- Säilitada suur poliitiline tahe ning tunnustada, et soolise võrdõiguslikkuse, naiste mõjuvõimu suurendamise ja tüdrukute inimõiguste tagamine on üldine kohustus.
- Tugevdada õigusriigi põhimõtet, demokraatiat ja juhtimist ning suurendada investeringuid soolisesse võrdõiguslikkusesse ning naiste mõjuvõimu suurendamisse.
- Koguda soo põhjal eristatud andmeid, mis aitavad näha sellised sooaspektdid, millega tegelemine viib soolise võrdõiguslikkuse kaugemate eesmärkide saavutamiseni.

Looduskeskkonnaga seotu on üks keerukamaid reguleerimisvaldkondi Euroopa Liidus, sest ühiselt peab hakkama saama happevihmade, saastunud õhu ja veega ning jäätmete likvideerimisega.

²⁴ Euroopa soolise võrdõiguslikkuse paktis (7775/1/06 REV 1.) kinnitatakse EL kohustust kaotada naiste ja meeste erinev kohtlemine tööturul, hariduses ja sotsiaalkaitses, edendada naiste ja meeste töö ja pereelu paremat tasakaalu ning vöidelda naistevastase vägivalla kõikide vormide vastu.

Nöukogu võttis vastu uue Euroopa soolise võrdõiguslikkuse pakti perioodiks 2011–2020: Euroopa soolise võrdõiguslikkuse pakt (2011–2020) Nöukogu järeldused, Brüssel, 8. märts 2011, 7370/11, SOC 205, <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=ET&f=ST%207370%202011%20INIT>.

²⁵ Euroopa Liidu säästva arengu strateegia rakendamine Eestis. Eesti sisend Euroopa Komisjoni eduaruandele Euroopa Liidu säästva arengu strateegia rakendamise kohta. Tallinn, 2007, [https://www.riigikantselei.ee/valitsus/valitsus/et/riigikantselei/strateegia/jatkusuutlik-areng/2007_06_15_Aruanne_EL_saastva_arengu_strateegia_rakendamise_kohta_Eestis\(2\).pdf](https://www.riigikantselei.ee/valitsus/valitsus/et/riigikantselei/strateegia/jatkusuutlik-areng/2007_06_15_Aruanne_EL_saastva_arengu_strateegia_rakendamise_kohta_Eestis(2).pdf).

²⁶ Komisjoni teatis Nöukogule ja Euroopa Parlamendile. 2007. a arenguaruanne säästva arengu strateegia kohta {SEK(2007)1416} KOM (2007) 642 lõplik, <http://eur-lex.europa.eu/LesUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0642:FIN:ET:PDF>.

²⁷ 2009 Review of the EU Sustainable Development Strategy- Presidency Report, <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2016818%202009%20INIT>.

²⁸ Euroopa Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, Nöukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele. Inimväärne elu kõigile: nägemusest ühise tegutsemiseni. 52014DC0335, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0335&from=EN>.

Kliimamuutustest tingitud ekstreemsed ilmastikutingimused ja muud probleemid puudutavad elanikkonda ja keskkonnapoliitikat kõigil tasanditel.

Euroopa Parlament (EP) kutsub oma 2012. a resolutsioonis naiste ja kliimamuutuse kohta seoses **kliimamuutuse** poliitikate, programmide ja projektidega komisjoni ja liikmesriike üles *koguma riigipõhiseid ja sugude lõikes rühmitatud andmeid*, et nende kavandamisel, rakendamisel ja hindamisel

- käsitleda kliimamuutuse erinevaid mõjusid mõlemale soorühmale;
- välja töötada kliimamuutusega kohanemise suunised, kus tuuakse välja poliitikameetmed, mis kaitsevad naisi ning aitavad neil kliimamuutuste tagajärgedega toime tulla;
- kasutada sootundlikku statistikat kõigis keskkonnaga seotud poliitikavaldkondades, et paremini mõõta, milline on meeste ja naiste üldine olukord seoses kliimamuutusega.²⁹

Euroopa Parlamendi 11. septembri 2012. aasta resolutsioonis naiste rolli kohta rohelises majanduses märgitakse, et soolise võrdõiguslikkuse eesmärgid tuleb integreerida kõikidesse keskkonnaga seotud poliitikavaldkondadesse ja kõikide tasandite majandusotsustesse ning need eesmärgid tuleb välja töötada koostöös kodanikuühiskonnaga.³⁰

2.3. Eesti säästva arengu strateegia

Eestis kiitis Riigikogu 2005. a heaks Eesti säästva arengu riikliku strateegia „Säästev Eesti 21. Eesti tee jätkusuutlikule arengule“,³¹ mis kujutab endast kogu ühiskonnaelu haaravat arengukava, mitte üksnes ökoloogilistele küsimustele suunatud strateegiat. Strateegia püstitab arengueesmärkideks Eesti kultuuriruumi elujõulisuse, heaolu kasvu, sidusa ühiskonna ja ökoloogilise tasakaalu.³²

Soolise ebavõrdsuse vähendamise eesmärgi strateegia ei maini,³³ samuti ei käsitleta sooaspekti Eesti konkurentsivõime kavas „Eesti 2020“ Euroopa 2020 eesmärkide saavutamiseks.³⁴

Strateegia „Säästev Eesti 21“ loob üldise raamistiku sotsiaal-, majandus- ja keskkonnavaldkonna seostamiseks ühiskonna pikaajalises arengus (2030. aastani) ning määratleb Eesti üldise arengusuunana liikumise teadmüühiskonna poole.

²⁹ Euroopa Parlamendi 20. aprilli 2012. a resolutsioon naiste ja kliimamuutuse kohta (2011/2197(INI)), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0145+0+DOC+XML+V0//ET>.

³⁰ Euroopa Parlamendi 11. septembri 2012. a resolutsioon naiste rolli kohta rohelises majanduses (2012/2035(INI))(2013/C 353 E/05), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012IP0321&rid=39>.

³¹ Eesti säästva arengu riikliku strateegia "Säästev Eesti 21" heakskiitmine. RT I 2005, 50, 396.

³² Alates 2007. a koordineerib Eestis säästva arengu elluviimist ja aruandlust Riigikantselei strateegiabüroo, loodud on ministeeriumideülene säästva arengu töörühm.

³³ Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus (2011). Strateegia „Säästev Eesti 21“ analüüs soolise võrdõiguslikkuse edendamise aspektist. Tallinn, http://www.enut.ee/lisa/SE21_strateegia_analyys.pdf.

³⁴ Konkurentsivõime kava „Eesti 2020“ analüüs soolise võrdõiguslikkuse aspektist, http://www.enut.ee/lisa/Eesti_2020_anal%C3%BC%C3%BCs_logo.pdf.

Teadmusühiskonna all mõeldakse terviklikku ühiskonnakorralduse tüüpi, uut tegutsemis- ja otsustuskultuuri, kus ühiselt püstitatud ja aktsepteeritud eesmärkide saavutamine toetub ennekõike teadmistele ja analüüsile.

Sama põhimõtet toetab soolise võrdõiguslikkuse seaduse § 9 lõikes 2 toodud norm, mille kohaselt peavad riigiasutused riiklike strateegiaid, poliitikaid ja tegevuskavasid planeerides, ellu viies ja hinnates lähtuma naiste ja meeste erinevatest vajadustest ja ühiskondlikust staatusest ning arvestama, kuidas rakendatud ja rakendatavad meetmed mõjutavad naiste ja meeste olukorda ühiskonnas. Eesti elu arengu põhisuundumusi määrav strateegia vajab kooskõlastamist rahvusvaheliste suundumustega soolise võrdsuse edendamisel eelkõige seetõttu, et noored ei siirduks riikidesse, kus väärtushinnangud ja suhtumine inimressurssi on soodsamad.

Teadlikkus ühiskonna struktuurset soolisest kihistumisest ja teadmised sooaspektidest, probleemidest ja ebavõrdsetest võimalustest ühiskonnas on olulised kõigis säästva arengu teemavaldkondades – rahvastiku ja rände protsessides, haridus- ja teadusvaldkonnas, tööturul, majanduses ja heaolus, pere- ja majapidamistes, sotsiaalsetes suhetes, võimu ja otsustamistasandil, turvalisuse ja kuritegevuse, tervise ja reproduktiivtervise, kultuuri, meedia ja infotehnoloogia valdkondades.

3. Jätkusuutliku arengu eesmärkide mõõtmiseks kasutatavad indeksid ja indikaatorid

3.1. Ühiskonna arengut ja soolist võrdõiguslikkust mõõtvad indeksid

Riikide poliitikaid ja arengut on tavapäraselt hinnatud majanduskasvu ja seda näitava sisemajanduse kogutoodangu (SKT) alusel, mis on tootmise mõõtariiv ja millega ei saa mõõta keskkonnasäästlikkust, ressursitõhusust, sotsiaalset kaasatust ega üldist sotsiaalset progressi. Pealegi võib majanduskasvu saavutada ebavõrdsuse suurendamise, ebademokraatlikkuse ja looduskeskkonna halvenemise arvel.

Arengu jätkusuutlikkuse hindamiseks ja riikidevaheliseks võrdlemiseks kasutatakse niisiis olemasolevaid arenguindekseid, aga on välja töötatud ka uusi, milles sisalduvad nii elukvaliteeti kui ka keskkonnaseisundit kirjeldavad näitajad. Majanduskasvu nähakse eelkõige inimarengu saavutamise vahendina.

Inimarengu mõistega tähistatakse materiaalse heaolu, hariduse ja tervise pidevat paranemist. Inimarengu analüüsimiseks koostatakse ülemaailmseid³⁵ ja riiklike analüüse.³⁶

ÜRO arenguprogrammi raames väljatöötatud **inimarengu indeks** (HDI)³⁷ on 20 aasta jooksul kujunenud inimarengu regulaarse seire keskseks näitajaks. Indeks võimaldab riike võrrelda SKP, tervishoiu, hariduse ja looduskeskkonna näitajate alusel. ÜRO arenguprogrammi **ebavõrdsust**

³⁵ UNDP (2014) Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>.

³⁶ Eesti Koostöö Kogu (2013). Eesti Inimarengu Aruanne (EIA) 2012-2013 "Eesti maailmas", http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2014/05/EIA_lowres.pdf.

³⁷ Human Development Index (HDI), <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>.

arvestav inimarengu indeks (IHDI)³⁸ hindab, kui võrdset on hüved ühiskonnas jaotunud. Lisaks kasutab ÜRO **sooaspekti arvestavat inimarengu indeksit** (GDI),³⁹ et mõõta soolist ebavõrdsust naiste ja meeste oodatavas elueas, haridustasemes ning sissetulekutes. Samalaadsetele ja veel naiste reproduktiivtervist, poliitilist osalust ning tööturustatust arvestavatele näitajatele toetub ÜRO arenguprogrammi koostatav **soolise ebavõrdsuse indeks** (GII).⁴⁰

Naiste staatust ja olukorda hinnatakse globaalsel tasandil veel uuringufirma Economist Intelligence Uniti koostatava naiste majanduslike võimaluste indeksi (WEOI, Women Economic Opportunities Index),⁴¹ Maailma Majandusfoorumi (World Economic Forum) globaalse soolise lõhe indeksi (GGI, Global Gender Gap Index)⁴² ning Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD) soolise ebavõrdsuse mõõtmise indeksiga (SIGI, Social Institutions and Gender Index).⁴³ Et arvestada rohkem euroopalike ühiskondade eripäradega, töötati Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituudis välja **Euroopa soolise võrdõiguslikkuse indeks**,⁴⁴ mis mõõdab naiste ja meeste olukorra erinevust valdkondades, mis on olulised Euroopa Liidu strateegiate ning püstitatud eesmärkide valguses.

Loe indeksitest lähemalt veebilehelt [soolise ebavõrdsuse mõõtmine](#).

Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD) on välja töötanud säästva arengu mitmedimensioonilisi näitajaid ühendava **parema elu indeksi**,⁴⁵ kus vaadeldakse riike 11 kategoorias: eluase, sissetulek, töö, kogukond, haridus, kodanikuaktiivsus, tervis, eluga rahulolu, turvalisus ning töö ja pereelu tasakaal.

Ökoloogiline jalajälg on indeks, mis näitab pindala suurust, mida on vaja tarbitavate ressursside pakkumiseks ja elanike tekitatud saaste absorbeerimiseks.⁴⁶

Keskkonnasäästlikkuse ja soolise võrdõiguslikkuse ühise indeksina on välja pakutud indeksit **EGI** (The Environment and Gender Index), mille on välja töötanud rahvusvaheline looduskaitseliit (maailma looduskaitseliit) ja mida katsetati 2013. aastal.⁴⁷ Indeks toetub andmetele elukeskkonna ja tervise, ökosüsteemi, naiste õiguste ja osaluse ning hariduse kohta. Indeksi eesmärk on anda võimalus valitsustel jälgida, kuidas liigutakse rahvusvahelistes kokkulepetes sõnastatud eesmärkide poole, sh soolise tasakaalu poole kliima ja looduskeskkonnaga seotud otsustustasanditel.

³⁸ Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI), <http://hdr.undp.org/en/content/inequality-adjusted-human-development-index-ihdi>.

³⁹ Gender Development Index (GDI), <http://hdr.undp.org/en/content/gender-development-index-gdi>.

⁴⁰ Gender Inequality Index (GII).

⁴¹ Women's Economic Opportunity Index, http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=weoindex2012.

⁴² Global Gender Gap Index, <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2014/>.

⁴³ <http://www.oecd.org/social/poverty/theoecdsocialinstitutionsandgenderindex.htm>.

⁴⁴ <http://eige.europa.eu/content/activities/gender-equality-index>.

⁴⁵ Better Life Index. Measuring the Progress of Societies, <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>.

⁴⁶ Global Footprint Network, Living Planet Report (2006) www.footprintnetwork.org, www.footprintnetwork.org/overshoot/.

⁴⁷ IUCN (2013). The Environment and Gender Index (EGI) 2013 Pilot.

Washington, D.C.: IUCN, <http://environmentgenderindex.org/get-the-data/>.

Kõigi kolme valdkonna – majanduse, sotsiaal- ja looduskeskkonna arengu mõõtmiseks ühist indeksit veel välja töötatud ei ole.

Makrotasandi indekseid on vaja selleks, et poliitilised otsused võiksid üha enam toetuda terviklikele, tasakaalustatumatele ja ajakohasematele andmetele sotsiaalsete, majanduslike ja keskkonnaga seotud asjaolude kohta.

Vajadust selliste näitajate järele, mis võtaksid arvesse kliimamuutust, bioloogilist mitmekesisust, ressursitõhusust ja sotsiaalset kaasatust, on korduvalt rõhutatud Euroopa Liidu tasandil.⁴⁸ Euroopa Parlament on seejuures teinud ettepaneku, et näitajate väljatöötamisel arvestataks kodumajapidamise tasandit ja kajastataks sissetulekut, tarbimist ja jõukust.⁴⁹

Euroopa statistikasüsteemi liikmesriikide ekspertidest koosnev tööühm töötab välja indeksit, mis haaraks leibkonna sissetulekut, tarbimist ja heaolu, elukvaliteeti ja looduskeskkonna jätkusuutlikkust.⁵⁰

Samuti püütakse välja töötada nii üldist nn **keskkonnasurve indeksit**,⁵¹ mis mõõdaks kahju või survet keskkonnale, samuti loodetakse välja töötada keskkonna kvaliteeti peegeldav näitaja, mis mõõdaks näiteks tervislikus looduskeskkonnas elavate eurooplaste arvu.

3.2. Säätva arengu indikaatorid

Säätliku arengu seireks vajalike näitajate hulgas eristatakse enamasti looduskeskkonna, sotsiaalseid ja majanduslikke indikaatoreid, mõnikord lisatakse ka institutsionaalsed indikaatorid.

Selle klassifikatsiooni kõrval eristatakse indikaatorite rühmi ka selle alusel, kas nähtus, mida indikaator mõõdab, on surve looduskeskkonnale, osutab keskkonnaseisundile või mõõdab sotsiaalseid reaktsioone survele ja muutuvatele oludele. Keskkonnaseisundi hindamisel arvestatakse vahel ka inimeste subjektiivseid hinnanguid, rahulolu keskkonnaga,⁵² aga säätva arengu indikaatorite hulka see tavapäraselt ei kuulu.⁵³

Elukvaliteedi mõõtmisel keskendutakse tavaliselt materiaalsele elamistingimustele (sissetulek, tarbimine, rikkus), tervisele, haridusele, isiklikule tegevusele (töö jms põhitegevus), poliitilisele osalemisele, sotsiaalsetele suhetele ja võrgustikele, elukeskkonnale, turvalisusele.

⁴⁸ Komisjoni teatis Nõukogule ja Euroopa Parlamendile. SKP täiendamine. Edu mõõtmine muutuv maailmas. Brüssel, KOM(2009) 433 lõplik,

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52009DC0433&from=EN>.

⁴⁹ Euroopa Parlamendi 8. juuni 2011. aasta resolutsioon SKP täiendamise kohta. Edu mõõtmine muutuv maailmas (2010/2088(INI))2012/C 380 E/11,

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52011IP0264&rid=16>.

⁵⁰ European Statistical System website,

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/pgp_ess/about_ess/measuring_progress.

⁵¹ Ciommi M., Gigliarano C., Chelli F., Gallegati, M. (2013) Behind, beside and beyond the GDP: alternatives to GDP and to macro-indicators, Deliverable D2.1, E-Frame EU-project European Framework for Measuring Progress, www.eframeproject.eu.

⁵² Nt Euroopa sotsiaalsete indikaatorite süsteemis on sageli arvestatud subjektiivset komponenti (rahulolu) kõigi eluvaldkondade, sealhulgas keskkonna hindamisel.

⁵³ Statistikaamet (2015) Säätva arengu näitajad, <http://www.stat.ee/151234>

OECD juurutab ka nn *rohekasvu* terminid – mõistet, mis tähistab sellist majanduskasvu, mis kasutab loodusressursse säästval (jätkusuutlikul) viisil ja loonud interaktiivse veebipõhise andmebaasi⁵⁴ rohemajanduse indikaatoritega, mida igal aastal täiendatakse. Keskkonnaseisundi kohta peegeldatakse muu hulgas andmeid vee kvaliteedi, õhusaaste, rohemajanduse kasvu, kliimamuutuste kohta, ning nende mõju tervisele, aga ka sotsiaaldemograafilisi tööturunäitajaid.

Euroopa Liidu liikmesriikide koostöös on välja töötatud **ELi säästva arengu näitajad**,⁵⁵ mis võimaldavad jälgida edusamme ELi säästva arengu strateegia paljude eesmärkide saavutamisel ning mida kajastatakse komisjoni kahe aasta tagant koostatavates eduaruannetes.

Euroopa säästva arengu enam kui 100 indikaatorit,⁵⁶ mida täpsustatakse iga kahe aasta tagant, puudutavad sotsiaalmajanduslikku arengut, säästvat tootmist ja tarbimist, sotsiaalset kaasatust, demograafilisi muutusi, rahva tervist, kliimamuutusi ja energiat, säästvat transporti, loodusvarasid, globaalset partnerlust ja head valitsemistava.

Euroopa Liidu säästva arengu strateegia rakendamise ülevaates on hinnatud arengut eri valdkondades 12 peamise näitaja alusel alates 2000. a.⁵⁷

Samas on leitud, et praegused indikaatorid ei peegelda, kui õiglaselt on kvaliteetne elukeskkond kättesaadav kõigile elanikkonnarühmadele⁵⁸ ja kuidas mõjutab keskkonna saastatus reproduktiivtervist.⁵⁹

3.2.1. Soo kaupa esitatavad indikaatorid säästva arengu seireks

EL säästva arengu strateegia 2013. a seirearuandes⁶⁰ on näiteks säästva sotsiaalmajandusliku arengu indikaatoriteks:

- naiste ja meeste andmed tööhõive, töötuse ja regionaalse tööhõive kohta sotsiaalse kaasatuse teema all;
- andmed vaesusriskis ning kolmanda taseme hariduse omandanud ja elukestvas õppes osalevate naiste ja meeste kohta.

Demograafiliste muutuste jälgimiseks mõõdetakse iivet ning sooti oodatavat eluiga, vaesusriski, tööelu pikkust ning rahva tervise teema all tervena elatud aastaid ja enesetappe.

Statistilised andmed on jälgitavad Eurostati andmebaasis jätkusuutliku arengu teema all.⁶¹

⁵⁴ OECD. Green growth and sustainable development, <http://www.oecd.org/greengrowth/>.

⁵⁵ Eurostati statistikaraamat Measuring Progress Towards a More Sustainable Europe – 2007.

⁵⁶ Eurostat. Sustainable Development Indicators, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators>.

⁵⁷ Eurostat. Sustainable development in the European Union – 2013 monitoring report of the EU sustainable development strategy, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/237ET/EE/237ET-EE.PDF.

⁵⁸ Steger, T (ed.) (2007) Making the case for environmental justice in central and Eastern Europe, http://www.env-health.org/IMG/pdf/ceu_teljes_pdf.pdf.

⁵⁹ Sram, R. J., Binkova, B., Dejmek, J., Bobak, M. 2005. Ambient air pollution and pregnancy outcomes: a review of the literature. Environ Health Perspect 113: 375–382.

⁶⁰ Sustainable development in the European Union - 2013 monitoring report of the EU sustainable development strategy, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-02-13-237.

⁶¹ Eurostat Sustainable Development Indicators,

Eesti Statistikaamet on koostanud strateegia „Säästev Eesti 20“ struktuurist lähtuva väljaande⁶² säästva arengu näitajatest, milles eri teemavaldkondade all on muu hulgas välja toodud soolise erinevusi tööelus, tervises, elukvaliteedis, aga temaatilises alavaldkonnas „Võrdsed võimalused“ ei ole nimetatud ühtegi sotsiaalset rühma, kellele oleks vaja võrdsuste võimaluste loomise poliitika suunata.⁶³ Statistikaamet on olnud seisukohal, et võimaluste võrdsust näitab sotsiaalne kaasatus, märkimata seejuures, kelle, milliste rühmade kaasatus.⁶⁴

Statistikaameti kogutavates säästva arengu näitajates on sugu sotsiaaldemograafilise tunnusena olemas ja indikaatorites ka arvestatud (nt kultuurisektori töötajad, töötuse määr soo järgi, naiste meeste osakaal loodus- ja täppisteaduste ning tehnikaalade lõpetajate hulgas, oodatav eluiga ning tervena elatavad aastad ja kõik tervisenäitajad, suhtelise vaesuse määr, enesetapud, haridussüsteemist väljalangenud), aga andmeid ei ole analüüsitud ega tõlgendatud soolise ebavõrdsuse või kehtiva sooideoloogia ning soorollihoiakute võtmes, mis lubaks välja töötada olukorra parandamiseks sihipärasemaid poliitika.

Eesti arengut sooliselt tasakaalustatuma ühiskonna poole mõõdetakse rahvusvaheliselt nii globaalsel kui ka Euroopa ja Euroopa Liidu tasandil riikidevaheliste võrdlusandmetena.⁶⁵ Riigi kohta avaldatakse soolist ebavõrdsust/võrdsust kirjeldavad andmed eriteemalistes statistika väljaannetes⁶⁶ ja kogumikes.⁶⁷ Eestis korraldatakse regulaarselt arvamusküsitlusi – soolise võrdõiguslikkuse monitooringuid, millest selguvad üldlevinud ootused soorollidele, soostereotüübid ja väärtushoiakud.^{68, 69} Arvamused ja hoiakud aitavad osaliselt selgitada naiste ja meeste olukorra erinevuse sügavamaid põhjuseid ühiskonna eri valdkondades.

Regulaarselt ilmuvad **Eesti Inimarengu aruanded**,⁷⁰ mis peegeldavad jätkusuutliku arengu sotsiaalseid aspekte, toovad aeg-ajalt välja ka soolist ebavõrdsust. Nii nähakse rahvusliku ressursi

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Category:Sustainable_development_indicators.

⁶² Statistikaamet (2009) Säästva arengu näitajad, <http://www.stat.ee/31383>.

⁶³ Võimaluste võrdsust või ebavõrdsust näitaks eesti- ja venekeelse elanikkonna tööhõivemäär, sooline palgalõhe, soo ja rahvuse järgi esitatud tööturu vertikaalne segregatsioon, aga ka tunnused, mis jäävad väljapoole majandusvaldkonda, nt eri sotsiaalsete rühmade haridustase.

⁶⁴ Oras, K., Grüner, E., Meigo, M., Rõbakova, J. (2011) Monitoring the national sustainable development strategies. Final report. Statistics Estonia.

Increasing the relevance of Sustainable Development indicator set for the Sustainable Development strategy and socio-economic conditions in Estonia,

<http://www.sd-network.eu/?k=country%20profiles&s=single%20country%20profile&country=Estonia>.

⁶⁵ European Commission. Annual Reports on Equality between Women and Men, http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/document/index_en.htm#h2-2.

⁶⁶ Statistikaamet. (2011) Mehe kodu on maailm, naise maailm on kodu?, <http://www.stat.ee/49433>;

Naised ja mehed (2007), <http://www.stat.ee/19020?highlight=naised>.

⁶⁷ Sotsiaalministeerium (2000) Teel tasakaalustatud ühiskonda I: naised ja mehed Eestis, <http://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/8860>.

Sotsiaalministeerium (2010) Teel tasakaalustatud ühiskonda II : naised ja mehed Eestis, <http://rahvatervis.ut.ee/handle/1/3901>.

⁶⁸ Sotsiaalministeerium (2010) Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2009, http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/toimetised_20101.pdf.

⁶⁹ Sotsiaalministeerium (2014) Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2013, http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/sooline_vo_monitooring_2013_veeb.pdf.

⁷⁰ Eesti Koostöö Kogu. Eesti Inimarengu aruanne 2006, 2007, 2008, 2009, 2010/2011; 2012/2013,

raiskamisena märgatavat soolist ebavõrdsust hariduses pea kõigis aruannetest alates 2006. a.⁷¹ Tuuakse välja ka peamisi põhjuseid – mõttemallid ja stereotüübid, mis toetavad iganenud sooliste kultuurimustrite taastootmist hariduses ja meedias, haridusest alguse saava naiste ja meeste erineva positsiooni tööturul, aga ka peresuhete ebastabiilsuse⁷² ning Eesti mahajäämust iseloomustavad soolised lõhed laiemalt.⁷³

3.2.2. Indikaatorid Pekingi tegevuskava eesmärkide täitmise seireks keskkonna valdkonnas

Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituut (EIGE, European Institute for Gender Equality) koostas **2012. a aruande naiste ja kliimamuutuse teemal**,⁷⁴ keskendudes Pekingi tegevuskavas nimetatud kahele alateemale – naiste ja meeste osakaal keskkonnaotsuste tipptasandil ja naiste osakaal teaduse ja tehnika kolmanda taseme hariduse kliimamuutustega seotud valdkondades. Sellest selgus naiste alaesindatus kliimamuutusi ja keskkonnaseisundit käsitlevates otsustuskogudes ning vajadus sellekohaseid andmeid regulaarselt jälgida.

Pekingi tegevuskava täitmise jälgimiseks ja kooskõlas EL säästva arengu prioriteetide ning naiste suurema kaasatuse eesmärkidega kinnitas Euroopa Liidu Nõukogu teemavaldkonna **naised ja kliimamuutused** jälgimiseks **indikaatorid**:

1. Naiste osakaal kliimamuutustega tegelevate (keskkonna-, transpordi-, energia-) ministrite hulgas;
2. Naiste osakaal Euroopa Komisjoni asjakohastes peadirektoraatides (liikuvus ja transport, keskkond, energeetika, kliimameetmed) ja Euroopa Parlamendi asjakohastes komiteedes (transport ja turism, tööstus, uuringud ja energia, keskkond, rahvatervis ja toiduohutus);
3. Naiste osakaal Euroopa Liidu ja liikmesriikide delegatsioonides kliimamuutust käsitlevatel konverentsidel ja tugiorganisatsioonides, sh naissoost delegatsioonijuhtide osakaal;
4. Naiste osakaal loodusteaduste ja tehnoloogia erialade kolmanda taseme lõpetajate seas.

4. Infoallikad: andmebaasid ja uuringud

Sooti võrreldavaid andmeid leiab eri tegevusvaldkondade kohta järgmistest allikatest.

1. **Maailmapanga andmebaas**,⁷⁵ milles on toodud 54 soolise võrdõiguslikkuse taset näitavat indikaatorit.
2. Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD) **andmebaas GID-DB** (Gender, Institutions and Development Database),⁷⁶ mis sisaldab 60 indikaatorit soolise võrdsuse mõõtmiseks 160 riigis (v.a Eesti).

<http://www.kogu.ee/olemus-ja-roll/eesti-inimarengu-aruanne/eesti-inimarengu-aruanne-2013/>.

⁷¹ Ühiskondliku Leppe Sihtasutus (2007) Eesti Inimarengu aruanne 2006. Tallinn, http://kogu.ee/public/trykised/EIA06_est.pdf.

⁷² Eesti koostöö kogu 2010. Eesti inimarengu aruanne 2009, <http://kogu.ee/public/eia2009/EIA2009redis.pdf>.

⁷³ Eesti Koostöö Kogu. (2014) Inimarengu aruanne 2012-2013. Eesti maailmas, http://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2014/05/EIA_lowres.pdf.

⁷⁴ EIGE. Review of the Implementation in the EU of area K of the Beijing Platform for Action: Women and the Environment. Gender Equality and Climate Change, <http://eige.europa.eu/sites/default/files/Gender-Equality-and-Climate-Change-Report.pdf>.

⁷⁵ OECD, <http://data.worldbank.org/indicator>.

3. OECD portaal Gender Data Portal,⁷⁷ mis sisaldab valimi indikaatoreid soolise ebavõrdsuse kohta hariduses, tööturul ja ettevõtluses.
4. Eurostati andmebaas,⁷⁸ mis sisaldab sooti esitatud indikaatoreid, mis võimaldavad võrrelda meeste ja naiste olukorda eri elu- ja tegevusvaldkondades.
5. Eesti Statistikaameti andmebaas,⁷⁹ mis võimaldab teatud valdkondades välja tuua andmeid sugude kaupa.
6. Tervise Arengu Instituudi andmebaas,⁸⁰ mis sisaldab andmeid naiste ja meeste tervise ning tervisekäitumise kohta.
7. Euroopa Elu- ja Töötingimuste Parandamise Fondi (Eurofound) uuringud:
 - a. Euroopa elukvaliteedi uuring (EQLS) (korraldatud 2003., 2007., 2011–2012. a), milles käsitletakse elukvaliteedi eri tahkude näitajaid, sealhulgas nii objektiivseid kui ka subjektiivseid. Uuring hõlmab elukvaliteeti mõjutavaid tegureid, sealhulgas elamistingimusi ja elatustaset, sotsiaalset kaasatust ja subjektiivset heaolu.
 - b. Euroopa töötingimuste uuring (EWCS) on heaks andmeallikaks töötingimuste ning töösuhte- ja töötamise kvaliteedi kohta. Käsitletavaid teemasid: tööhõive liik, tööaja kestus ja korraldus, töökorraldus, haridus ja koolitus, füüsilised ja psühhosotsiaalsed riskitegurid, töötervishoid ja tööohutus, töötajate osalus, töö- ja eraelu tasakaal, töötasu ja majanduslik kindlustatus ning töö ja tervis.

8. Eurofoundi veebileht,⁸¹ kus avaldatakse ka uuringuid, mida on tehtud EL liikmesriikides. Faktide ja arvude kõrval tutvustatakse suundumusi ning analüüsitakse poliitikaid ja tavaid muu hulgas elatustaseme parandamise ja sotsiaalse ühtekuuluvuse edendamise ning majanduslike erinevuste ja sotsiaalse ebavõrdsuse vastu võitlemise kohta.

9. Euroopa Tööohutuse ja Töötervishoiu Agentuur,⁸² kes kogub tööohutuse ja töötervishoiu statistikateavet ning korraldab kogu Euroopas uuringuid ja arvamusküsitlusi. Näiteks tegeleb agentuur projektiga, mis keskendub nn rohelistele ametitele, kuna majanduse keskkonnasäästlikumaks muutmisega võivad kaasneda tööhõiveriskid ning selle projektiga proovitakse tagada tõhusate meetmete rakendamine selliste riskide ennetamiseks.

5. Sooaspekt säästva arengu uuringutes

Enamik uuringuid, mis sooaspekte arvestavad, on tehtud arengumaades. Neis on keskendutud sellele, kuidas kliimamuutused on mõjutanud naisi ja mehi erinevalt maa- ja veekasutuse ning looduskatastroofide seisukohast. Kliima soojenemine toob kaasa looduskatastroofe, ekstreemseid ilmastikutingimusi, üleujutusi ja põuda, ebaharilikke sademeid, mis mõjutavad põllumajandust, mille toodangust peavad arengumaade vaesemad ühiskonnakihid elatuma ja toituma. Arengumaades on selgelt eristatavad ka naiste ja meeste erinevad rollid elatusvahendite

⁷⁶ OECD. Gender, Institutions and Development Database, <http://www.oecd.org/dev/poverty/genderinstitutionsanddevelopmentdatabase.htm>.

⁷⁷ <http://www.oecd.org/gender/data/>.

⁷⁸ Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>.

⁷⁹ Eesti Statistikaamet, www.stat.ee.

⁸⁰ Tervise Arengu Instituut, <http://www.tai.ee/et/terviseandmed/tervisestatistika-ja-uuringute-andmebaas>.

⁸¹ <http://eurofound.europa.eu/et/about/index>.

⁸² <https://osha.europa.eu/et/about>.

hankimisel, hariduse omandamisel, otsustustasandil jms. **Uuringute põhijäreldustena tuuakse välja:**

- kliimamuutused avaldavad naistele ja meestele erinevat mõju,
- looduskatastroofides hukub alati rohkem naisi kui mehi,⁸³
- meeste ja naiste tarbimisharjumused mõjuvad kliimamuutustele erinevalt,
- kliimaprobleemide aruteludel on naised olnud alati alaesindatud.⁸⁴

Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD) 2008. a uuring „Sugu ja jätkusuutlik areng: naiste rolli suurendamine majanduses, sotsiaalvaldkonnas ja keskkonna valdkonnas“⁸⁵ analüüsib naiste rolli majanduskasvus, vaesuse vähendamises, tehnoloogilises arengus, juhtimises ja ettevõtluses, hariduses, tervishoius, migratsioonis, avalikus halduses ja valitsemises. Looduskeskkonna säästmise vaatenurgast keskendutakse tarbimisele, säästvate tootmisele ja kliimamuutustele.

Mitmekülgsetele statistilistele andmetele ja uurimustele toetuv analüüs jõutakse järeldustele, **et naiste kui inimkapitali senisest parem kasutamine tooks tõenäoliselt kaasa järgmised suundumused:**

- 1) majanduskasv suureneks kõikides riikides,
- 2) inimeste arv, kes elavad vaesuses, väheneks kõikides riikides,
- 3) sündimus kasvaks OECD riikides ja langeks OECD-välistes riikides,
- 4) suureneks ettevõtluse tulemuslikkus ja innovatsioon,
- 5) paraneks tervishoiu- ja sotsiaalteenuste kulutõhusus,
- 6) valitsuse poliitika reageeriks paremini kõikide kodanike vajadustele,
- 7) väheneks mittesäästva tegevuse mõju keskkonnale.

Uuringud näitavad, et kui naised on haritud ning suudavad teenida ja hallata oma sissetulekut, toob see kaasa palju positiivseid tagajärgi: emade ja laste suremus väheneb, naiste ja laste tervishoid ja toitumine paraneb, põllumajanduslik tootlikkus suureneb, kliimamuutust on võimalik leevendada, rahvastiku kasv aeglustub, majandus kasvab ning vaesustsüklid katkevad.⁸⁶

Euroopa Komisjoni tellitud uuring⁸⁷ kinnitas, et vaesemad inimesed, kes reostavad keskkonda vähem, elavad tegelikkuses vähem kvaliteetse keskkonnaga aladel, mis toob kaasa tervise halvenemise, stressi ning haavatavuse loodusõnnetuste puhul.

⁸³ Põhjuseks on sageli erinev kasvatus ja soorollidele seatud nõuded – keeld lahkuda kodunt, ujumisõiguse puudumine jms.

⁸⁴ OECD. 2008 Gender and Sustainable Development. Maximising the Economic, Social and Environmental role of Women,

<http://www.oecd.org/social/40881538.pdf>.

⁸⁵ EIGE. Gender equality and climate change. Main findings,

<http://eige.europa.eu/sites/default/files/Gender%20Equality%20and%20Climate%20Change%20-%20Main%20Findings.pdf>;

The Environment and Gender Index,

<https://static.squarespace.com/static/5149cacfe4b0de06a6f03976/t/528a81a2e4b086fe2a3ba5ff/1384808866294/Th+e+Environment+and+Gender+Index+-+2013+Pilot+-+Preliminary+Version+14+November+2013.pdf>.

⁸⁶ Isobel Coleman. The global glass ceiling: Why empowering women is good for business (Klaaslagi: miks on naiste mõjuvõimu suurendamine ettevõtluse jaoks hea?) Foreign Affairs, 89. jagu, mai/juuni 2010, lk 13–20; UNFPA: UNFPA State of World Population 2009, Facing a changing world: women, population and climate (Maailma rahvastiku olukord 2009 – Toimetulek muutuva maailmaga: naised, rahvastik ja kliima).

⁸⁷ European Commission. DG EMPL (2008) Addressing the social dimensions of environmental policy,

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=88&langId=en&eventId=145>.

5.1. Kliimamuutused ja sugu

Kliimamuutustega kaasnevaid mõjusid on uuritud suhteliselt palju eelkõige seoses looduskeskkonnaga, aga ka majanduse ja ühiskonnaga. Kliimamuutuste mõju rahva tervisele uuritakse meditsiiniteaduste valdkonnas. Valdkondadevahelisi seoseid toovad välja enamasti uuringud ja ülevaated, milles toetutakse globaalsetele statistilistele andmetele.

Eesti kohta põhjalikumad analüüsid puuduvad.⁸⁸

Kõik poliitika ja meetmed, mida rakendatakse liikumiseks madala süsinikuga majanduse suunas ning kasvuhoonegaaside emissiooni vähendamiseks, mõjutavad naisi ja mehi erinevalt, kas nende töötamise tõttu erinevates majandusharudes, harjumuspäraste käitumismustrite või sissetulekute erinevuse tõttu.

Valdkonnad, kus töötavad (ja otsustavad) valdavalt mehed (ehitus, mäetööstus, elektrienergia, põllumajandus ja metsamajandus, veondus ja laondus, veevarustus, jäätmekäitlus) mõjuvad keskkonnaseisundile teistmoodi kui valdkonnad, milles töötavad peamiselt naised (tervishoid, haridus, majutus ja toitlustus, hulgi- ja jaekaubandus, avalik haldus).

Lääneriikides tehtud uurimustes on analüüsitud **soolisi erinevusi mobiilsuses**, mis on oluline tööturul osalemise, vaba aja veetmise ja pereelu seisukohalt. Näiteks eelistavad naised elada oma töökohale lähemal ja vältida neid töökohti, mis vajavad pikki sõite tööle. Nii sõltub transpordisüsteemist palju see, kas ja kui palju saadakse pühenduda tööle ja kodule, mitte kulutades aega liiklusele. Isiklik auto võimaldab suuremat paindlikkust ja ajakasutust ning suured vahed selles, kes autoga sõidavad, hakkavad kaduma.

Kliimamuutuste aspektist põhjustavad aga autod ja maanteetransport kasvuhoonegaaside heitmeid näiteks Euroopas üha rohkem.⁸⁹

Euroopas mõjutavad naised ja mehed kasvuhoonegaaside emissiooni, seega ka kliimamuutust erinevalt. **Naiste ja meeste erinevad toitumisharjumused mõjutavad erineval määral põllumajandustoodete kasvuhoonegaaside heitkoguseid.**⁹⁰ Erinevused tulenevad soorollidest ja identiteetidest, mis mõjutavad naiste ja meeste käitumismustreid ja harjumusi.

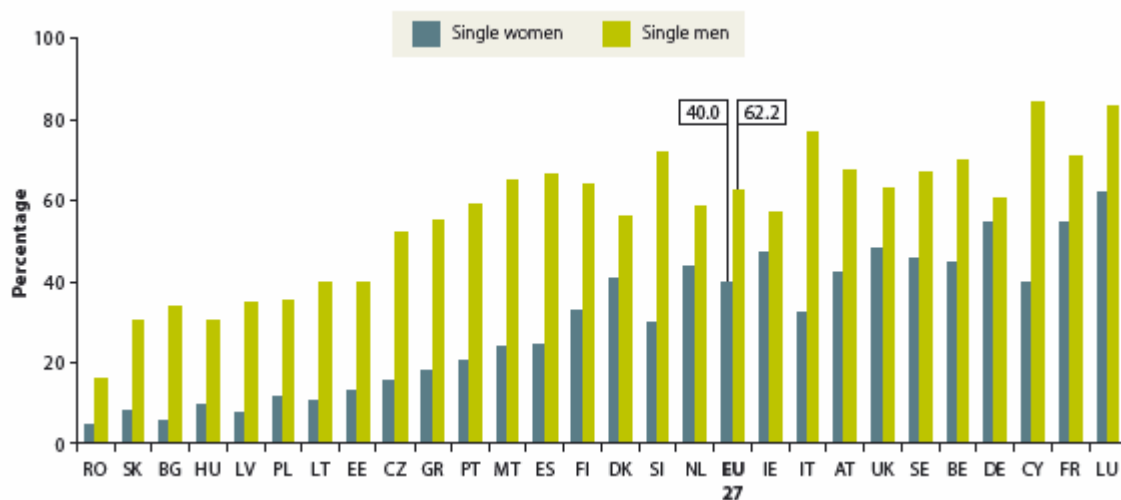
Mõned näited võibki tuua transpordisektorist, kust ilmneb, et **naistel ja meestel on erinevad reisimismustrid ja naised kalduvad säästlikumale transporditarbimisele.**

Naistel ja meestel on erinevad rollid hoolitsuskohustustes ja laste kasvatamisel, seetõttu on erinevad ka naiste ja meeste igapäevased liikumised ja transpordivahendite kasutamine. Naiste mobiilsust iseloomustavad lühemad liikumised/sõidud ja sihtpunktide paljus, meestel pikemad ja vähemate sihtpunktide vaheline liikumine.

⁸⁸ RAKE ja Säästva Eesti Instituut (2013) Eesti võimalused liikumaks konkurentsivõimelise madala süsinikuga majanduse suunas aastaks 2050. Lõppraport, http://www.seit.ee/et/projektid?project_id=302.

⁸⁹ Transport and Environment: on the way to a new common transport policy.

⁹⁰ EIGE. Gender equality and climate change. Main findings, <http://eige.europa.eu/sites/default/files/Gender%20Equality%20and%20Climate%20Change%20-%20Main%20Findings.pdf>.

Üksi elavate naiste ja meeste omatavad autod.⁹¹

Eesti transpordisektori ja inimeste liikuvuse senised suundumused ei ole säästlikud eelkõige sõiduautode kasutuse kasvu, sõidukipargi energiatõhususe aeglase paranemise, maanteevedude kiire kasvu, valglinnastumise ning ühistranspordi ja kergliikluse osakaalu vähenemise tõttu.⁹²

Eestis on võrreldud naiste ja meeste ajalis-ruumilist käitumist ja ökoloogilist jalajälge, millest selgusid samad seaduspärasused: meestest kasutab 92% oma sõitudeks autot, naistest 74%. Selgus ka, et meeste töökohad on kodust kaugemal ja geograafiliselt juhuslikemates kohtades, naiste töökohad kas kesklinnas või kodule lähemal. Meestel, kellel oli rohkem tööga seotud käike, läbisid päevas rohkem kilomeetreid kui naised, kellel oli rohkem kauplustega seotud käike.⁹³

See, et sugu, vanus jt näitajad mõjutavad inimese elutingimusi ja ligipääsu ressursidele, ilmnes 2011. a Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskuse projekti „Väike on jätkusuutlik – Eesti, Soome ja Läti MTÜde koostöö keskkonnasõbraliku elustiili nimel“ käigus tehtud ökoloogilise jalajälje hindamisel, kus selgitati välja iga pealinna – Tallinna, Riia ja Helsingi – mees- ja naissoost elanike tarbimisharjumuste mõju Läänemere keskkonnale. Selleks välja töötatud kalkulaator⁹⁴ lähtus küsitlusest, millega selgitati välja andmed eluaseme, transpordi, toitumise, kaupade ja teenuste keskkonnamõjude kohta. Kõikides uuritud linnades oli meeste ökoloogiline jalajalg suurem kui naistel. Helsingis olid soolised erinevused kõige väiksemad, samal ajal kui Riias oli naiste ja meeste ökoloogilise jalajälje vahe suurim.⁹⁵

Naiste ja meeste ökoloogilise jalajälje erinevuse üheks põhjuseks on lahknevused transpordiharjumustes. Kõigis kolmes riigis sõitsid mehed autoga nädalas pikemaid vahemaid kui naised. Kui eluaseme puhul soolisi erinevusi tarbimises ei esinenud, siis toitumise ja

⁹¹ *Ibid.*

⁹² RAKE ja Säästva Eesti Instituut (2013) Eesti võimalused liikumaks konkurentsivõimelise madala süsinikuga majanduse suunas aastaks 2050. Lõppraport.

⁹³ Silm, S. (2006) Tallinna tagamaa uusasumite elanike ajalis-ruumiline käitumine ja ökoloogiline jalajalg: juhtumiuuring mobiilpositsioneerimise meetodil, <http://www.tba.ee/popFile.php?id=44>.

⁹⁴ <http://jalajalg.positium.ee/>.

⁹⁵ Põim, M. Väike ökoloogiline jalajalg on jätkusuutlikkuse alus, <http://www.bioneer.ee/eluviis/majandus/aid-11646/v%C3%A4ike-%C3%B6koloogiline-jalaj%C3%A4lg-on-j%C3%A4tkusuutlikkuse-alus>.

kaupade/teenuste puhul jätavad mehed veidi suurema ökoloogilise jalajälje kui naised. Uuringu tulemused peegeldavad tarbimisharjumustele lisaks ka inimeste materiaalsel olukorda ja elutingimusi, sest erinevused vastustes ei tulene tingimata isiklikest valikutest ja eelistustest, vaid pigem ressursside erinevast kättesaadavusest. Näiteks eakatel naistel on üldiselt väiksemad võimalused kaupade ja teenuste eest tasuta võrreldes keskealiste meestega.⁹⁶

5.2. Tarbimisharjumused

Majandusarenguga kaasnevad muutused elustiilis ja tarbimisharjumustes. Enamiku inimeste jaoks on tarbimine kujunenud üheks loomulikuks osaks oma soolise mina-pildi loomiseks. Naised ja mehed tarbivad tooteid, mida neile turundusstrateegiad pakuvad ja mida ühiskonnas neile sooliste eelarvamuste ja stereotüüpide kohaselt „õigeks“ peetakse. Tarbimine on mõjutatud vahetult sellest, millistele ühiskonnas oodatavatele kuvanditele naised ja mehed püüavad oma tarbimiskäitumises vastata.

Euroopa tasandi uuringutes on analüüsitud seoseid looduskeskkonna ja sotsiaalse jätkusuutlikkuse vahel,⁹⁷ selgitamaks,

- kuidas erinevad elanikerühmad oma **tarbimisharjumustega** mõjutavad keskkonnaseisundit ja loodusressursse,
- millised rühmad kannatavad kõige rohkem keskkonna saastatuse tõttu ja kuidas see on seotud õigluse põhimõttega,
- milliseid vastuolusid või sünergiasid võib kaasa tuua keskkonnapoliitika ja sotsiaalse ühtekuuluvuse poliitika,
- milliseid näitajaid saab mõõta kahe valdkonna vastastikmõjus.

Uurimused on näidanud, et madalama süsinikusisaldusega **elustiili** mõjutavad haridus, soorollid, tööjaotus peres ja sissetulek.

Näiteks on naised meestest rohkem sisetöödel, kannavad sagedamini vastutust pere hoolitsuskohustuste eest ja sõltuvad suuremal määral ruumide kütmisest. Naised sõltuvad meestest rohkem ühistranspordist, kas siis seetõttu, et omavad vähem isiklike autosid või eelistavadki keskkonnateadlikumalt ühistransporti.

Naiste madalama sissetulekute tõttu võib neil olla ka vähem võimalusi investeerida üleminekusse fossiilsetelt kütustelt taastuvatele energiaallikatele (tuuleenergia, päikesepaneelid jms).⁹⁸

On tavapärane, et naiste ja meeste tarbimiskäitumised erinevad tööde soolise jagunemise ja selle tõttu, et pääsevad ressurssidele ja materiaalsele heaolule ligi erineval määral. Naistel on sageli väiksemad sissetulekud ja vähem vaba aega kui meestel. Mõlemad mõjutavad seda, kuidas ja mida nad tarbivad.

⁹⁶ http://enut.ee/uudiskiri/okoloogiline_jalajalg.html.

⁹⁷ Pye, S., Skinner, I., Meyer-Ohlendorf, N., Leipprand, A., Lucas, K., Salmons, R. Addressing the social dimensions of environmental policy A study on the linkages between environmental and social sustainability in Europe. European Commission, 2008, http://ecologic.eu/download/projekte/900-949/927/927-SFiSD%20study_final.pdf.

⁹⁸ Nordic Council of Ministers. (2009) Gender and Climate Change.

Naiste roll keskkonda säästvas ja ühtlasi kliimamuutusi mõjutavas tegevuses on eriti oluline, sest üldises tarbimises otsustavad 80% naised, milliseid perekonnale vajalikke oste tehakse.⁹⁹ Seejuures ei ole naised ise kõigi nende kaupade (toit, olmeesemed, riided) vahetud tarbijad.

5.3. Keskkonnateadlikkus

Naiste ja meeste hoiakud kliimamuutuste ja nendega toimetulemise suhtes on erinevad. Eurobaromeetri uuringu¹⁰⁰ põhjal saab väita, et naised tunnevad kliimamuutuste pärast veidi enam muret ja on küsitluseelse poolaasta jooksul ka selle vähendamiseks rohkem ette võtnud kui mehed.

Metatasandi uuringutest on selgunud, et naised on keskkonnateadlikumad, keskmiselt teadlikumad ka terviseküsimumustes, soovivad keskkonnasäästlikkusse rohkem panustada ning on rohkem valmis oma keskkonnakäitumist muutma.

Selgelt eristuvad need uuringud, millega selgitatakse välja sooliselt erinevad hoiakud keskkonna suhtes üldiselt,¹⁰¹ teised püüavad välja selgitada keskkonnateadlikku käitumist kodudes.¹⁰²

Eestis on selgunud, et enamikul keskkonnasäästliku tarbimise tunnustel (jäätmete sortimisel, pakendite tagastamisel, ökotoodete tarbimisel, toidu tootemärgiste arvestamisel jms) on seos nii hariduse, sissetulekute, rahvuse kui ka sooga. Nii on naiste hinnangud kõikide keskkonnasäästlike tegevuste puhul meeste hinnangutest positiivsemad. Naisi kuulub ka keskmisest rohkem sellesse tarbijarühma, kellele on konsumerism omane, aga kes hindavad ka säästlikku tarbimist.¹⁰³

Eestis on tehtud mitu uuringut elanikkonna keskkonnainfovajaduste¹⁰⁴ ja suhteliselt regulaarselt ka keskkonnateadlikkuse kohta,¹⁰⁵ aga kahjuks ei ole vastuseid ja hoiakuid analüüsimisel sooti võrreldud. Seevastu elanike keskkonnaõiguse teadlikkuse uuringust¹⁰⁶ selgub, et huvi keskkonnainfo eri valdkondade vastu (keskkonnaseisundit mõjutavad tegurid, keskkonna kvaliteet, keskkonnaseisundi mõju inimese tervisele ja meetmed keskkonnaseisundi parandamiseks) on naiste seas suurem. Naiste seas on ka enam neid, kes on valdkonnast väga huvitatud. Kõige

⁹⁹ Heinzle, S., Känzig, J. *et al.* (2010) Moving beyond gender differences in research on sustainable consumption. Evidence from a discrete choice experiment, <https://www.alexandria.unisg.ch/export/DL/225537.pdf>.

¹⁰⁰ Eurobarometer. Climate change, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_372_en.pdf.

¹⁰¹ Torgler, Benno, Valiñas, María A. García & Macintyre, Alison (2008). Differences in Preferences Towards the Environment: The Impact of a Gender, Age and Parental Effect.

¹⁰² Söderholm, P. (ed.) (2011), Sustainable Households: Environmental Policy and Everyday Sustainability, final report to the Swedish Environmental Protection Agency from the SHARP research program, report 6464, <http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6464-8.pdf?pid=3772>.

¹⁰³ Eesti Inimarengu aruanne 2008: elukvaliteet tarbimis- ja infoühiskonnas, http://kogu.ee/public/EIA08_est.pdf.

¹⁰⁴ Faktum & Ariko (2006) Elanikkonna huvi ja vajadus keskkonnainfo järele. Ülevaade omnibuss-uuringust, <http://www.keskkonnainfo.ee/failid/561-elanikkonna-huvi-ja-vajadus-keskkonnainfo-jarele.pdf>.

¹⁰⁵ Turu-uuringute AS. Eesti elanikkonna keskkonnateadlikkus. Eesti elanikkonna uuring, 2014.

Keskkonnaministeerium, Keskkonnainvesteeringute Keskus,

http://www.envir.ee/sites/default/files/uuring_eesti_elanike_keskkonnateadlikkus.pdf;

Keskkonnaministeerium, Keskkonnainvesteeringute Keskus. Turu-uuringute AS.(2012) Eesti elanike

keskkonnateadlikkus. Eesti 15–17-aastase elanikkonna uuring 2012,

http://www.envir.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/eestielanikekeskkonnateadlikkus2012aruanne.pdf;

Keskkonnainvesteeringute Keskus, Turu-uuringute AS. (2010). Eesti elanike keskkonnateadlikkus. Tallinn,

<http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1127879/Eesti+elanike+keskkonnateadlikkus.aruanne.pdf>.

¹⁰⁶ Klaster (2013) Eesti elanike keskkonnaõigusealase teadlikkuse uuring. Tartu, 2013,

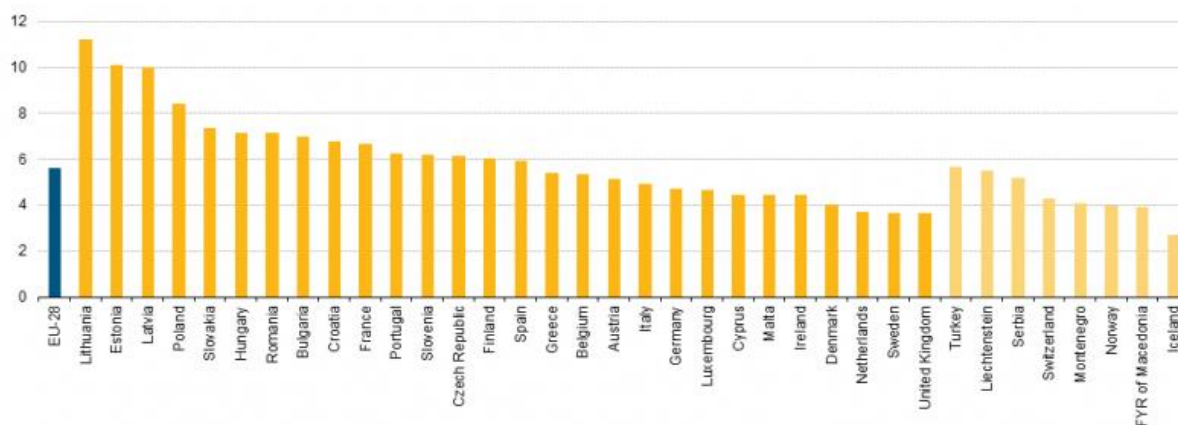
http://www.envir.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/k6kuuringuraport20.10.2013.pdf.

suurem sooline erinevus on selles, kuivõrd pakub huvi keskkonnaseisundi mõju inimese tervisele. Sellest huvitub väga 74% naistest, kuid ainult 55% meestest. Keskkonnaseisundi parandamise meetmete puhul leiab vaid 2% naistest, et see neid üldse ei huvita, meeste seas on neid aga viis korda rohkem – 11%. Võrreldes naistega leiavad aga mehed märksa enam, et saavad keskkonnaotsuste tegemisel kaasa rääkida.

5.4. Eeldatav eluiga ja soorollid

Strateegia „Säästev Eesti 21“ vahearuandes mõõdetakse elukvaliteeti peamiselt **tervisenäitajate** abil. See on ka ainuke teemavaldkond, kus sotsiaaldemograafilise tunnusena kasutatakse sugu, aga kahjuks ei arutleta soorollide ja stereotüüpide üle, mis terviseriske põhjustavad.

Erinevused naiste ja meeste oodatavas elueas sõltuvad pigem sotsiaalsest keskkonnast ja käitumisharjumustest, kui on määratletud geneetiliselt või bioloogiliselt.

Source: Eurostat (online data code: demo_mlexpec)

107

Kuigi keskmine eeldatav eluiga Eestis on nii naiste kui ka meeste puhul 2000–2010. a pikenenud, on endiselt meeste eeldav eluiga sünnimomendil ligi kümme aastat lühem kui naiste oma. Kui 2010. a oli Eesti naiste eeldatav eluiga sünnimomendil 80,5 aastat, siis meestel üksnes 70,6 aastat. Samuti on alla 65-aastaste meeste suremus ligi kolm korda suurem kui naistel. Tervisenäitajate analüüsimine soospektist ei tähenda arvestamist mitte ainult bioloogiliste erinevuste, vaid ka sotsiaalselt omaksvõetud sooliste käitumismustrite ja normide-hoiakutega.¹⁰⁸ Rahvusvaheliselt on palju uuritud traditsiooniliselt maskuliinseks peetavate hoiakute mõju riskikäitumisele ja tervishoiuteenuste kasutamisele.^{109, 110}

¹⁰⁷ Eurostat,

[http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/File:Life_expectancy_at_birth_gender_gap_2012_\(years_female_life_expectancy_-_male_life_expectancy\)_YB14.png](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/File:Life_expectancy_at_birth_gender_gap_2012_(years_female_life_expectancy_-_male_life_expectancy)_YB14.png).

¹⁰⁸ Alates 2000. a tegutsevad mehe tervise soospetsiifilisi aspekte ühendavate organisatsioonidena International Society for Men's Health & Gender (www.ismh.org) ja Euroopa meeste tervist edendav European Male Health Forum (EMHF) (www.emhf.org), mis rõhutavad sooteadlikku lähenemist terviseuringutele ja -teenustele ning meeste riskikäitumise ja seda soodustavate hoiakute kujunemisele sotsialiseerimisprotsessis.

¹⁰⁹ Bottoirff, J., L., Oliffe, J. L., Robinson, C. A., Carey, J. Gender relations and health research: a review of current practices. *International Journal for Equity in Health* 2011 Vol. 10: 60 doi: 10.1186/1475-9276-10-60, <http://www.equityhealthj.com/content/10/1/60>.

¹¹⁰ Courtenay, W. H. Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: a theory of gender and health. *Social Science & Medicine* 50 (2000) 1385–1401, 2000 Elsevier Science Ltd,

Ühiskonnas kujundatud ootused mehelikkusele, eksisteerivad soorollid ja soolised stereotüübid, sotsialiseerimise käigus omandatud sooline identiteet e ettekujutus mehelikkusest ja mehelikust käitumisest mõjutavad oluliselt meessoost kodanike tervisekäitumist. Teatud meesterühmades võib selline omaksvõetud sooideoloogia ja vastavate sotsiaalsete ootuste tajumine olla seotud nii suurema riskikäitumise, alkoholi ja narkootikumide tarbimise, vägivalla kui ületöötamisest tekkinud stressiga. Näiteks riskide võtmist peetakse üheks mehelikkuse näitamise vahendiks eelkõige nooremas vanuses.¹¹¹ Ka meeste kõrgem enesehinnang oma tervisele kui on tegelik seisund ja viivitamine arstiabi otsimisega võib olla põhjustatud traditsioonilistest soostereotüüpidest, mille kohaselt haige olemist, haiget saamist või abi otsimist võidakse tajuda ebamehelikuna.

Tervist ja tervisekäitumist mõjutavate sooaspektide arvestamine lubaks välja töötada ka tunduvalt sihipärasemaid ennetusmeetmeid.

6. Mida teha riigi tasandil?

Strateegias „Säästev Eesti 21“ on heaolu defineeritud kui inimeste materiaalsete, sotsiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldatud, millega kaasnevad võimalused ennast teostada ning oma püüdlusi ja eesmärgid realiseerida. Kolmeks alavaldkonnaks on majanduslik jõukus, turvalisuse tase ja võimaluste mitmekesisus.

Kõigis kolmes valdkonnas on Eestis soolise võrdõiguslikkusega probleeme – alates palgalõhest kui üldisest soolise ebavõrdsuse näitajast naistevastase perevägivalla ning soostereotüüpide tõttu piiratud võimalusteni. Nende lahendamiseks sõltub nii rahvastiku arv, sh iive ja väljaränne, tööjõu ratsionaalne kasutamine majandusarengu huvides, kui ka muude valdkondade jätkusuutlikkus. Lahendamine eeldab selgete eesmärkide sõnastamist nii säästva arengu kontekstis kui ka valdkondlikes strateegiates.

Sõnastatud eesmärgid peavad toetuma teadmispõhiste analüüsidele ja võimalikult adekvaatsete statistiliste andmete analüüsile.

Statistiliselt keskmised näitajad või kogu elanikkonda iseloomustavad andmed ei ava alati kogu tõde. Näiteks võivad aegriidade stabiilsed keskmised varjata naiste ja meeste olukorra muutusi. Ilma soo järgi liigitatud statistika ja andmeteta ei saa teada, kuidas meetmed ja otsused mõjutavad naisi ja mehi. Põhireegliks peab kujunema, et kõik isikuandmed kogutakse ja analüüsitakse ka sooti. Sugu on üks inimesi eristav kategooria, nii nagu on vanus, haridustase või elukoht, ja selle alusel on võimalik välja selgitada erinevused kahe kõige suurema sotsiaalse rühma vahel – nais- ja meessoost isikute vahel.

Bioloogilise eristuse kõrval tähistab sugu ka neid ajaloolis-kultuuriliselt väljakujunenud tüdrukus ja poisiks, naiseks ja meheks olemise sotsiaalseid aspekte – käitumismustreid, rolle, vajadusi ja võimalusi.

[http://pingpong.ki.se/public/pp/public_courses/course07443/published/1295951502373/resourceId/4292165/content/courtenay\[1\].pdf](http://pingpong.ki.se/public/pp/public_courses/course07443/published/1295951502373/resourceId/4292165/content/courtenay[1].pdf).

¹¹¹ Granié, M-L. (2009) Gender Stereotype Conformity and Age as Determinants of Preschoolers' Injury-Risk Behaviors, http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/50/66/18/PDF/mag_09_AAP-D-09-00311_revised_2_p.pdf.

Just seetõttu on vaja võtta sugu ja soolisust arvesse kõikide strateegiate, arengukavade, poliitikate ja meetmete puhul.

Eestis nähakse ohtudena jätkusuutlikkusele sotsiaalse sidususe puudumist, majanduse senise kasvumudeli ammendumist, vähest innovatiivsust ja keskkonnasäästlikkust, madalat sündivust, halba tervist ning tarbijalikku, tervise- ja keskkonnariske eiravat elustiili.¹¹²

Selleks, et sihipäraselt tõsta elanikkonna teadlikkust, tuleb töötada välja poliitikaid, mis arvestavad säästva arengu kõigi eesmärkidega:

- on vaja kõiki ametkondlikke, statistilisi ja uuringute andmeid, mis puudutavad inimesi, täiendada (edaspidi) sookategooria lisamisega;
- tuleb tagada, et andmekogumisel ja tulemuste esitamisel on andmed sooti võrreldavad;
- tuleb pidada silmas, et andmed peegeldaksid soolise võrdsuse kõiki aspekte.

Kogutavad andmed ja indikaatorid, sh määratlused, peavad peegeldama naiste ja meeste olukordade, arvamuste, hoiakute erinevusi adekvaatselt ja haarama kõiki elulisi aspekte. Seejuures tuleks andmete kogumisel võtta arvesse soostereotüüpe ning sotsiaalseid ja kultuurilisi tegureid, mis võivad mõjutada soolist kallutatust.

Selleks, et saada täielikumat ja realistlikumat pilti inimeste tarbimistest ja selle mõjust säästva arengu eesmärkide täitmisele, on oluline integreerida sooaspekti kõigisse uuringutesse ja analüüsidesse. See võimaldaks välja tuua need mõjud, mis tulenevad soostereotüüpidest ja soorollidest.

Samuti on vaja uurida, millised tegurid mõjutavad nais- ja meessoost tarbijate keskkonnateadlikkust, et suunata ennetus- ja teavitusmeetmeid sihipärasemalt.

7. Parimaid kogemusi

Valdavalt on riikide jätkusuutliku arengu strateegilised dokumendid olnud keskendunud looduskeskkonna küsimustele ja üldistele heaolunäitajatele.¹¹³

Heaks näiteks sotsiaalse jätkusuutlikkuse – rahvastiku taastootmise, sotsiaalse ebavõrdsuse vähendamise integreerimisest säästva arengu strateegiasse on Läti säästva arengu strateegia,¹¹⁴ milles on toodud selged eesmärgid ja põhimõtted sotsiaalse keskkonna tasakaalustatuma arengu saavutamiseks.

Rootsi riigi strateegias on sõnaselgelt inimressursside säästva arengu tagamiseks rõhutatud vajadust tagada võimu ja mõjujõu tasakaalustamine naiste ja meeste vahel, palgalõhe

¹¹² Lauristin, M. Ohud Eesti jätkusuutlikkusele: Keskkonnahariduse väljakutsed ja võimalused ühiskonna jätkusuutliku arengu kontekstis,

http://www.keskkonnaamet.ee/public/Keskkonnaharidus/konverentsid/Lauristin_keskkonnaharidus.pdf.

¹¹³ OECD (2006) Good Practices in the National Sustainable Development Strategies of OECD Countries.

<http://www.oecd.org/greengrowth/36655769.pdf>.

¹¹⁴ Saeima of the Republic of Latvia. Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030

http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/B7A5865F-0D1B-42AE-A838-FBA4CA31674D/O/Latvia_2010.pdf.

vähendamine, naistevastase vägivalda, prostitutsiooni ja inimkaubanduse vastu tegutsemine ja soolise võrdsuse saavutamine.¹¹⁵

8. Kasulikke linke

Euroopa Komisjoni Õigusküsimuste direktoraadi soolise võrdõiguslikkuse teemaline veebileht, mis sisaldab teavet nii õigusaktide, eri alavaldkondade poliitikate kui ka meetmete kohta soolise ebavõrdsuse vähendamiseks: Sooline võrdõiguslikkus.

http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/index_et.htm.

Eurobaromeetri keskkonnateemalised arvamusküsitlused

http://ec.europa.eu/environment/eurobarometers_en.htm.

Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituut. EIGE

<http://eige.europa.eu/>.

Veebilehel on kättesaadavad Euroopa Nõukogu 2014. aastani kinnitatud soolise võrdõiguslikkuse indikaatorid Pekingi tegevuskava täitmise jälgimiseks teemadel naised ja vaesus, naiste haridus ja koolitus, naised ja tervis, naistevastane vägivald, naised ja relvastatud konfliktid, naised ja majandus, naised võimu juures ja otsustustasandil, riiklikud institutsioonid naiste jõustamiseks, naiste inimõigused, naised ja meedia, naised ja keskkond, tütarlaps. Iga teema indikaatorite juures on nende kirjeldus, eesmärgid, definitsioonid ja andmeallikad.

Veebileht võimaldab visuaalset võrdlust kõigi EL liikmesriikide vahel.

<http://eige.europa.eu/content/women-and-men-in-the-eu-facts-and-figures>.

Sustainable Development online. Access to significant Sustainable Development websites Gender, Science and Technology Gateway (GST).

<http://root.ew.eea.europa.eu/sd-online/networks/gender-science-and-technology-gateway-gst>.

United Nations Development Programme. Powerful synergies: Gender Equality, Economic Development and Environmental Sustainability, 2012.

<http://www.undp.org/content/dam/undp/library/gender/Gender%20and%20Environment/Powerful-Synergies.pdf>.

Artiklilogumik, mis toob välja seosed soolise võrdsuse ja arengu jätkusuutlikkuse alusel mitmes valdkonnas – energia, tervis, haridus, linnastumine jms.

Greenindex survey – rahvusvaheline uurimus, mis hõlmab 17 riiki. (Euroopast Ungari, Saksamaa, Rootsi ja Hispaania, mõõtmaks tarbijakäitumise muutumist keskkonnateadlikumaks, keskendudes energiasäästlikkusele, sõiduvahendite valikule, toitlustamisele, mahetoodetele, keskkonnateadmistele ja -hoiakutele. Greendex Survey 2012.

<http://environment.nationalgeographic.com/environment/greendex/>.

¹¹⁵ Swedish Ministry of the Environment. A Swedish Strategy for Sustainable Development – Economic, Social and Environmental. Government communication 2003 / 04:129

<http://www.government.se/content/1/c6/02/52/75/98358436.pdf>.

Peterson, K., H. Moora, T. Nõmmann, H. Poltimäe, A. Saava, P. Kuldna (2010) **Looduskeskkond ja elukvaliteet. Eesti Koostöö Kogu. 2010.** *Eesti Inimarengu Aruanne 2009*. Tallinn: Eesti Ajalehed AS, lk 26–48.

<http://www.kogu.ee/public/eia2009/EIA2009redis.pdf>.

Kuldna, P., Kaldaru, H., Peterson, K. (2008)

Inimene ja keskkond 2007: muutused Eesti elanike keskkonnateadlikkuses ja keskkonnateadvuses 1994–2007: võrdlusjooni Euroopaga. Säätva Eesti Instituut (SEI).

<http://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/16014>.

<http://www.seit.ee/failid/311.pdf>.

Turu-uuringute AS (2010) küsitlus Eesti Taaskasutusorganisatsiooni tellimusel prügiteadlikkusest.

<http://www.eto.ee/?op=body&id=101&art=227>.

Tallinna Linnakantselei avalike teenuste ja linnauuringute osakond, Tallinna Keskkonnaamet. Energiasäästu ja keskkonnateadlikkuse küsitlus.

<http://www.tallinn.ee/g4128s57303>.

Töökoha ökoargipäev: ökotugitegevuse käsiraamat ehk kuidas kontor koos keskkonnasõbralikuks kujundada.

<http://www.tallinn.ee/est/g4073s33416>.